

BUDAPEST

A man in a dark blue t-shirt is pouring wine from a bottle into a glass. In the foreground, several wine bottles and glasses are lined up on a wooden table. The background shows an outdoor setting with other people and a blue sky with clouds.

2018/9

A VÁROSLAKÓK
FOLYÓIRATA

TÓNI BÁ'
A ZUGLÓI
KÁDI
Díszmagyar

A GÁZOS
ÖNTUDAT
Sétálunk, sétálunk

MUNKAKÖNYVES
FAKOPÁNCSONK

Más kor –
másként

Borban az igazság

TARTALOM

MÁS KOR – MÁSKÉNT
Borban az igazság – de kié? 2
Elek Lenke

DÍSZMAGYAR
Tóni bá' a zuglói kádi 5
Buza Péter

SÉTÁLUNK, SÉTÁLUNK
A gázos öntudat 10
Horváth Júlia Borbála

ÉPÍTETT VILÁG
Mese a modern
hagyományról 12
Bojár Iván András
Egy budai villa új élete 15
Fülöp Krisztina

EMANCIPÁCIÓ
Százötven éve született
Vázsonyi Vilmos 18
Zeke Gyula

A Gellért 22
Fodor Béla

Kétszáz éve: Bécsből Pestre 24
Zsigmond Gábor

A Prokopp 26
Buza Péter

Gellért 100 27

Vörös István: Köznapi dalok 27

ISTEN | NŐ 28

Anyának lenni – 29
ko/örtörténetek

Gengszterromantika 29
a Városmajorban
Zappe László

Munkakönyves fakopáncsok 30
Bardóczi Sándor

BUDAPEST *Órs vezér tere, 2018. szeptember 6., 15 óra 20 perc*

A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

Pro Cultura Urbis díj 2007

XLI. évfolyam, 9. szám
megjelenik minden hónap 15-én

Alapítva: 1945

I–III. évfolyam: 1945–1947
Szerkesztő: Némethy Károly,
Lestyán Sándor
IV–XXVI. évfolyam: 1966–1988
Szerkesztő: Mesterházi Lajos,
Fekete Gyula, Vargha Balázs,
Jávor Ottó, Szabó JánosFőszerkesztő:
Buza PéterOlvasószerkesztő:
Saly NoémiSzerkesztőbizottság:
Angelus Róbert,
Bojár Iván András (Épített világ)
Buza Péter, Hidvégi Violetta,
Kirschner Péter,
N. Kósa Judit (publicisztika),
Saly Noémi,
Sándor P. Tibor (archív fotó),
Török András
(Simplicissimus Budapestje)Facebook oldalunk szerkesztője:
Vadász ÁgnesA szerkesztés műhelye
a Nagy Budapest Törzsszettel
A szerkesztőség levelezési címe:
1054 Budapest, Honvéd utca 3.
budapestfolyoirat@summa-artium.hu
www.budapestfolyoirat.huKiadja a Summa Artium Nonprofit Kft.
Felelős kiadó: Török András
1054 Budapest, Honvéd utca 3.
Telefon és fax: 318-3938
Lapigazgató: Szűcs AndreaA BUDAPEST partnere
a Városháza Kiadó
Kiadóvezető: Csomós Miklós
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.
Telefon: 411-5000Terjesztés: Magyar Posta
Reklamáció: 318-3938

Tördelés: Görög Gábor

Nyomdai munka: Pharma Press Kft.
1033 Budapest, Szőlőkert utca 4/a
Telefon: 577-6300, fax: 577-6362ISSN: 1785-590X
Nyilvántartási szám: 2.2.4/237/2004Címlapon:
Barban az igazság – de kié?
(2. oldal)
Fotó: RICA hátsó borítón:
Tóni bá' a zuglói kádi
(5. oldal)

BUDAPEST

időszámítása éppen olyan, mint a világ bármely más pontjáé. Harminc év itt is egy emberöltő, a kilincset egymásnak adó nemzedékek közös emlékezetében „mindig”-nek tűnik az, ami három évtizede is nagyjából ugyanúgy volt, mint ma.

Budapest bizony kevés híján harminc éve pont úgy működik, ahogyan ma ismerjük: huszonnégy lényegében egyenrangú önkormányzatra tagoltan, az erős kerületeknek kiszolgáltatott Fővárosi Közgyűlés által irányítva, miközben a kerületek és a város élén is egy-egy olyan politikus áll, akit a polgárok megválasztottak.**Érthető tehát, hogy a város lakói számára ez a megszokottság egyben érték is. Ami „mindig” így volt, az már állandóságot sugall, ahhoz érdemes ragaszkodni, és az sem csodálni való, hogy bármilyen gyökeres változás – például a Fővárosi Közgyűlés közvetlen választásának megszüntetése vagy az ötlet, hogy a főpolgármestert a kormány nevezze ki – óhatatlanul szorongást szül: jó lesz ez nekünk? Mi a célja a módosításnak?****Pedig valóban úgy van, hogy a főváros csak az utóbbi huszonnolc évben működött és épült fel az általunk ismert módon. Három, egymástól gyökeresen eltérő modell előzte meg a mostanit, és ebben a négyben csak egy dolog volt közös: hogy a mindenkori kormány folyvást a fővárosi beruházások és a döntéshozatal fölötti befolyása erősítésére törekedett, Budapest pedig mindig is igyekezett államként viselkedni az államban, a lehető legjobban tágitani kompetenciáinak határait.****Kis híján másfél évszázaddal ezelőtt, amikor létrejött az egységes főváros, még mintha Budapest állt volna nyerésre. Az Osztrák-Magyar Monarchia vorschriftes közigazgatási rendjéből csak az erős és feltörekvő magyar főváros lógott ki azzal a különlegességével, hogy itt a polgármester állami ellenőréként dolgozó – a főispánnak megfelelő, az uralkodót képviselő – főpolgármestert is választották: a törvényhatóság szavazta meg a király három jelöltje közül. Ugyancsak a város különleges státuszára utalt, hogy az akkor négyszáz fős közgyűlés felét kitevő nagyadózók, a virilisták is szavazás útján, a polgárok voksaival kerülhettek be a közgyűlésbe.****Az első világháborút, pontosabban a Tanácsköztársaság rendkívüli megrázkódtatást jelentő 133 napját követően azonban fordult a kocka, és Horthy állama két és fél évtizeden át arra törekedett, hogy minél inkább befolyása alatt tudja tartani Budapestet. Az 1920-ban sebtében, képviselői indítványra megszületett új fővárosi törvény megszüntette a virilizmust – így igyekezve minél kevesebb (zsídó) polgár közvetlen beleszólását engedni a város ügyeibe –, majd a következő évtizedben lépésenként szorította le a közvetlenül választott (így kivédhetetlen módon akár liberális vagy éppen szociáldemokrata) városatyák arányát a hivatalból tag képviselők javára.****Ahogy az első két korszakban, úgy az 1950-es tanács törvény életbe lépése után sem változott az a gyakorlat, hogy a kerületek csak előljáróságokként, tényleges döntési jogkör nélkül működtek. Mi több, megmaradt az a szokás is, hogy a közgyűlés (immár Fővárosi Tanács) vezetőjét a tagok saját soraikból, maguk válasszák meg. Kétségtelen visszalépés volt azonban, hogy a tényleges döntéshozó testület nem az évente négyszer ülésező tanács, hanem a tagjai közül gondosan kiválogatott végrehajtó bizottság volt.****Nincs abban semmi meglepő, hogy a rendszerváltáskor mindennek a tagadását, a valódi önkormányzatiság életbe léptetését igyekezett megvalósítani az új hatalom. Minél közelebb akarták vinni a döntéseket azokhoz, akiknek a mindennapjait befolyásolja egy-egy határozat: ennek következményeképpen jöttek létre az erős kerületek és – az elmélet szerint legalábbis – a velük kooperációban működő, a kerületi akaratokat összefogó és összefésülő főváros. Hogy mindez nem így történt, az nem a jó szándékon, hanem az ország pártpolitikai szétszabdaltságán, az örökölt és szerzett párbeszédképtelenségen múlt.****Végignézve a főváros történetén, az egyértelmű: a rendszert reszelgetni lehet, de megjavítani csak egy olyan újratervezéssel, amelynek során a tervező nem hatalmi, hanem működési szempontból szemléli a célját. Kerületek és főváros, főváros és állam hatékony együttműködése nélkül Budapest nem evickélhet ki abból a gödörből, ahová már jócskán beszorult. 1870 után a nagyberuházások terén a paritásos alapon, egyenlő állami és fővárosi részvétellel felállított Fővárosi Közmunkák Tanácsa adott egy működőképes mintát az efféle együttműködésre. Ez azonban nem szükségképpen az egyetlen üdvözítő megoldás. Már a feltehető és feltételre érdemes kérdések sora is izgalmas. Hány igazgatási egységből álljon Budapest? Milyen befolyásuk legyen a döntéshozatalra a pártoknak, a civileknek vagy éppen az itt munkahelyet teremtő „viriliseknek”? Az önálló vagy az állami rendbe illeszkedő gazdálkodás-e az inkább üdvözítő? Ki döntsön a fontos városépítési kérdésekről? Egyáltalán: milyen legyen a következő másfél évszázad, milyen az**

BUDAPEST?

BORBAN AZ IGAZSÁG – DE KIE?

Emlékszel, amikor boldogan koccintottunk Debrői hárslevelűvel Királyréten, abban a kis lepusztult turistaházban, és úgy gondoltuk, ennél jobb dolgunk nem is lehetne? Hogy melyik borászatból való volt? Senki nem kérdezte.

Minden borban egy kis angyal lakik – írja Hamvas Béla. Honnan szedte ezt a borok íróprofétája, és éppen azokban az években, a számozott „italboltok” korszakában?

Mi változott? Minden. Többnyire fogalmunk sincs, hogy kié az a dűlő, ahol éppen most is szőlőt szüretelnek. Lehet, hogy egy francia családé, egy magyar kétkezi milliárdosé vagy éppen egy híres politikusé. No,

persze nem kizárólag a tulajdonostól függ, mennyire harmonikus, a száját kényeztető italt kortyolunk. Azt azonban illik tudni már a vásárlásnál, mire is adjuk ki a pénzünket. A márka – bocsánat, brand – soha nem volt ilyen fontos, mint ma! A menő pincészeteknek törzsvásárlói és rajongói vannak a Facebook oldalakon, és mindez nem öncélú: őket látogatják meg, ha bortúrára kerekednek fel, az ő termékeiket keresik a vinotékákban, és csak akkor fizetnek be egy borvacsorára – legyen az Márton- vagy Vince-napi – ha a borsorban a fogásokhoz pászított kedvencük is szerepel.

Hol vásárolsz bort? Megmondom, ki vagy! Menő szaküzletben, amellyel egyébként persze internetkapcsolatban állsz? Online? Netán egy borhotelben, amikor egy nyári este koccintnál még egyet a teraszon? Szombat esti buliba készülődve beesel a Nemzeti Dohánybolt rémes színvilágú bódéiba? Vagy méregdrága biobor után nyomozol a Grinzingben?

Honnan tájékozódsz? Járatod a tucatnyi szaklapot? Fesztiválokon bukdácsolsz, csuklódon szalaggal, kezeden pohárral? Törzsvendége vagy ötcsillagos szállodabeli bormustráknak? Kóstolókra jelentkezel? Netán exkluzív mesterkurzusokon szagolsz bele a pohárba? Sétálgatsz a Budafoki Bornegyedben? Beiratkozol egy sommelier-tanfolyamra?

Divatos a hazai

– Hogyan jellemezné a magyar fogyasztók borvásárlási szokásait? – kérdeztem a piacon meghatározó Itál Magyarország Kft. marketing-igazgatóját, *Szabó Ádámot*.

– A vásárlási szempontok közül a legfontosabbak az íz, a szín és az ár. A legtöbb bort a hiper- és szupermarketek adják el, ezer forint alatt. Tehetősebbek előszeretettel vásárolnak pincészetekben és szaküzletekben. A fiatalok – akik érzékenyek – a borok negyven százalékát vásárolják hipermarketekben. A régebben asztali borként ismert, ötszáz forint alatti kategória aránya

csökken. A tömegbor ma nem a legolcsóbb édes, hanem az ötszáz-ezer forint közötti, lehetőleg valamilyen történelmi borvidékhez vagy régióhoz kapcsolható. Slágerek az úgynevezett könnyen érthető, illatos fehérborok, a gyümölcsös rozék, és a magas minőségű vörös cuvée-k. A magyar fogyasztók 95 százalékban hazai palackok után nyúlnak a polcokon. Jellemzően az olasz, spanyol és francia borokat ismerik, de egy bizonyos kör egyre inkább érdeklődik az újvilági – ausztrál, új-zélandi, dél-afrikai, chilei, argentin – termékek iránt is.

Macska, QR kóddal

Soha nem virágzott ennyi, a borra épülő vállalkozás: online és offline újságok, marketing cégek, bloggerek, vloggerek, turisztikai és gasztronómiai kft-k, szaküzletek, pohárimportőrök, designer stúdiók és rendezvény-szervezők tucatjai nőttek ki a földből pár év alatt. Se szeri, se száma a boros eseményeknek, minden évszakra jut belőlük, a Nyitott

Pincéktől az újbor – beaujolais helyett néha a bogryólé – ünnepléséig. Fesztiválból akad százféle, versenyeknek sem vagyunk híján.

Konzervatív műfaj, lassan változtathatók az ízlések, szokások. Míg külföldön már régóta divat a csavarzár, nálunk egy igazán jó borhoz hozzátartozik a parafa. Sokáig elíteltük a külföldi dobozos borokat – amit nálunk gyártottak, azt is csak külföldön tudták elpasszolni –, majd egy idő után rájöttek, főleg a fiatalok, hogy a közepes minőségű buliborok esetében mennyire praktikus is a nyitóval ellátott papírdoboz. De vendégségbe, ajándékba csak elegánsabb küllemű palack jöhet számításba.

Ha vacillálunk az üzletekben a polcok előtt, elő az okostelefonnal! És máris kiderül, milyenre sikerült az adott évjárat, mennyire uralkodnak a savak, könnyű, sárgabarackos zamatokra vagy testes, barrique élményre számíthatunk-e. Egyre több palackon találkozhatunk furcsa mintájú jelekkel, amelyek számtalan hasznos információt juttatnak a mobiltelefonunkra pár másodperc alatt, egy érintéssel. Ezek a QR-kódok lassan beszívárognak a mindennapi életünkbe. A Vylyan pincészet anno az első között állt elő itthon a borkód alkalmazásával. Az első fecske a 2010-es Portugieser Macska nevű bor volt, melynek palackja már nem csak az „ördögszántotta” hegyről mesélt, hanem többet is megmutatott az üveg tartalmáról, használatát azonnal a Vylyan honlapjának megfelelő oldalára irányította, ahol a termőhelyen, a szüreti időpontban és a borkészítés történetén át a kóstolási jegyzetig minden megtudható az adott nedűről. A kóstolás konzervatív élményét azonban semmilyen kód nem helyettesítheti. . .

Konzervativizmus ide vagy oda, a címke-divat viszont soha nem változott gyorsabban, mint ma. Trendi design, színes vibrálás, szo-

katlan betűk vagy éppen minimal visszafogottság – erre főleg egy harmincas vásárlóréteg vegő. Divatosak a jópofa nevek is.

Nemcsak számtalan borversenyt rendeznek a világon – amelyeken egyébként rendre nyernek díjakat a magyarok is – de címkevetélkedőt is tartanak. A világ legjobbja legutóbb egy ausztráliai shirazon díszlett, és a Dél Keresztje csillagkép szerepelt rajta. Amerikában észrevették, hogy újabban nagyon mennek a macsó címkék – miért is volnánk meglepve ezen a Vadnyugat hazájában. A Wanted feliratú borok itt különösen hamar elkelnek.

Mi van a tokajin túl?

Hogyan mutatja meg magát külföldön a magyar bor? E sorok írójának személyes tapasztalatai elég vegyesek. Míg mi bor-nagyhatalomnak tartjuk magunkat, például egy friss svéd szaklap 1 500 tételt értékelő összeállításában magyar palack szinte alig

szerepel. Több az albán és a bolgár is. Amit hirdetünk, kínálunk, azt is sokszor ügyetlenül tesszük... Pedig igen tehető, komoly piac ez! A minap az egy svéd napilap termékajánlójában láttam egy magyar bort, amelynek szerencsétlen küllemű címkéjén egy malacpofa röffög, alatta a felirat: Hungry wines... Elég olcsó poén ez, ráadásul ott, Skandináviában a sertés nem a legnépszerűbb húsféleség.

Egyes master sommelier-k szerint a magyar bornak nincs egyedi arculata külföldön – ez a véleménye például a híres török szakembernek, Isa Balnak – pedig nem volna ördögösség az arculatteremtés, az osztrákok például tíz év alatt divatos bort neveltek az egyszerű zöldvelteliniből.

A Londontól ötven kilométerre lévő, a világ legjobb éttermének tartott, három Michelin-csillagos Fat Duck és séfje, *Heston Blumenthal* élő legenda. Nos, nála is szoktak tartani magyar borokat is, ami nagy szó –

természetesen főleg tokajit. Többnyire még mindig a tokaji „A MAGYAR BOR”, amelyről persze azt hiszik, hogy csak édes lehet. A düsseldorf ProWein-on is, amely a maga több mint 6 000 kiállítójával a világ legnagyobb ilyen seregszemléje, ott vannak a magyarok. A BD Expo magyarországi képviselője által szervezett legutóbbi tájékoztatón részt vett a Magyar Turisztikai Ügynökség gasztronómiaért és bormarketingért felelős igazgatója is, hangsúlyozandó, ez egy stratégiai termékünk. A tavaly Budapesten rendezett IWI-NETC nemzetközi borturisztikai konferencia imázsnövelő hatását és hírértékét sem lehet eléggé túlbecsülni. Akkor több mint 300 borturizmusban érdekelt cég képviselői érkeztek hozzánk, 29 országból. A köszöntők után *Gál Zsombor*, a Magyar Turisztikai Ügynökség vezető szakértője hangsúlyozta: az a cél, hogy a turisztikai márkán keresztül a magyar bor értékeit is megismerje a világ.

Koccintsunk erre szüretkor!

SZÜRET

A SVÁBHEGYESZ

a Jókai kertben
(Hegyvidék,
Költő utca 21.)

2017. október 5-én (pénteken) 14 órától 17 óráig

Idézzük fel együtt a Jókai-kert régi szüreti hangulatát!

Szeretettel hívják és várják
Önt és kedves családját
(rokonait, barátait, ismerőseit):
a Kadarka Kör, Hegyvidék
Önkormányzata, a Svábhegyi
Hagyományőrző Egyesület,
a Duna-Ípoly Nemzeti Park
Igazgatóság, a Budapesti
Városvédő Egyesület,
a Petőfi Irodalmi Múzeum,
a Kadarka Szalon,
a Magyar Kereskedelmi
és Vendéglátóipari Múzeum –
és mindenek előtt
Laborfalvi Róza
(hétköznapi
Saly Noémi
kadarnagsád).

A program első órájában a főszereplő: a szőlő. Felhordása, taposása s a műsor Laborfalvi Róza (Saly Noémi) felügyelete mellett zajlik.

Három órakor kezdődik a Szüreti Multság. Szórakoztatásunkról az óbudai Zwickl Mihály sramlizenekar, a Lochberg Táncsoport, a Svábhegyi Hagyományőrző Egyesület, a Tamási Áron Általános Iskola és Két Tannyelvű Nemzetiségi Gimnázium táncsoportja és kamarakórusa, Pesterzsébeti Német Nemzetiségi Gimnázium táncosai gondoskodnak.

A műsort ingyen kínáljuk!

Vendégeink a rendezvény támogatását szolgáló kóstolójegy megváltásával jogot szerezhetnek arra, hogy megízlelhessék a Jókai-kertben újjászületett,

egykor híres budai
vörösbor
(az ANNO 2017
tavaszi nemzetközi
kadarkaversenyen
bronzérmert nyert!),
fogyaszthatnak
frissen préselt mustot
és borkorcsolyának
lilahagymás zsiros-
kenyeret is.

A Schaffer-Zachar-Gunda család a húszas évek elején. Állnak (balról jobbra) Zachar Imre, Gunda Lajos, Gunda Izabella, Ramaseder Lujza Borbála, (harmadik) Zachar Antal. Ülnek (balról jobbra) Korb Valéria (Zachar Imre felesége), Zachar Izabella, (negyedik) Zachar Antal, (második) Zachar Antal, Zachar Anna Mária, Schaffer Mariska

TÓNIBÁ' A ZUGLÓI KÁDI

Schaffer János, a mágnásszabó emlékezete – impozáns karrierjével, vele magával májusi számunkban ismerkedhetett meg az olvasó – a Zachar család mai nemzedéke körében még él. A 18. század végéig megyünk vissza most az időben, hogy végül eljussunk Zuglóba, a DÍSZMAGYAR saga újabb fejezete főszereplőjének, (második) Zachar Antalnak a történetéig. Akinek (egyik) fia Schaffer Máriát, a mester leányát vette feleségül.

Mélyen tisztelt Városbíró Ur!

Ez évi [1930 – B. P.] február hó 22-én – a takaréktüzhely fogyasztékosságai miatt, – kénytelen voltam ötnegyed kilogramm valódi vagdalt húsból készített (...) pecsenyém Kertész Adolf VII. Hernád-utca 42 szám alatti pékmesterhez sütés végett elküldeni. A nevezett pékmester elvállalta a pecsenye megsütését. Ámde azt nemhogy megsütötte, hanem teljesen elégette (...) Midőn családom az okozott kárért felelősségre vonta, a pékmester azzal védekezett, hogy a pecsenye csak kívül és felül van egy kissé elégetve, de belül jó. A cselédünk (...) felszólította a pékmestert, hogy legalább a nyers husanyag árát térítse meg. Ezt azonban a pékmester megtagadta azon a cimen, hgy a sütést a fél veszélyére eszközli. Később, 24-én a délutáni órákban a pékmester elküldött hozzánk és vállalkozott arra, hogy a pecsenyének sütéséért felelős tanoncz vagy inasgyerektől a hus árát a szombati bérfizetéskor majd levonja és az okozott kárt majd így téríti meg.

Mint hogy nem célozom szegénysorsu inasgyerektől kártérítést igényelni, az ily módon felajánlott összeget el nem fogadhatom, ámde kérem a nagyközönség érdekében a pékmestert (...) saját személyében a kár térítésére kötelezni (...) vagy esetleg rendbirsággal sujtani.

Mélyen tisztelt Városbíró Úr szives közbenjárásáért és ténykedéséért előre is köszönetet mondva vagyok nagybecsülésem őszinte kifejezésével

Pászt Vilmosné Maleczky Bianca
a m. kir. Zeneművészeti Főiskola rendes tanárnője
VII. István út 26 sz. I. em. 4.

Erzsébetváros elöljárója (első) Zachár Antal

Hogy miért fordult az operista Maleczky család e jelessége – aki legaktívabb életrésztében tagja volt az Opera társulatának –, a mágnásszabó leányának, Schäffer Mariskának az apósához, annak az a magyarzata, hogy a megszólított, Zachár Antal (e néven a második) ez idő tájt a VII. kerület városbírója volt.

Száz pengőig

Az elöljáróságok irodájaként működő városbírói hivatalt Budapest közigazgatási rendszerébe egy 1893-ban született törvény iktatta be. Mentésítendő a királyi (állami) bíróságokat, hogy „a kisemberek apróbb ügyekben a saját körükből kikerült bíró elé mehesenek, akit lakóhelyükhöz közel megtalálnak és akiben különös bizalmuk van.” (Flaxmayer József és Medriczky Andor:

A kerületi elöljáróságok szerepe Budapest székesfőváros közigazgatásában. Budapesti Statisztikai Közlemények 64/3. – Sipos András hívta fel a forrásra a figyelmemet.)

Amíg ez az intézmény létezett (1894-től 1936-ig) ezt a bizalmi tisztséget előbb a VII., majd a (részben) külterületén szerveződő XIV. kerületben (II.) Zachár Antal, sok zuglói Tóni bácsija látta el. Eljárva olyan ügyekben, amelyeknek tartalma a 100 pengős értékhatárt nem haladta meg.

Ami személyét illeti: minden elvárható feltételnek megfelelt. Mondhatni családirag. Atyja, az első Zachár Antal volt az utolsó olyan elöljáró Erzsébetvárosban, akit még a főváros közgyűlése választott meg. Maga a városbíró is a főváros pénztárának aligazgatójaként vonult nyugállományba, gazdag gyakorlati tapasztalatokkal – így pályázta meg s nyerte el a kerületi kádi székét.

Se ő, se a közönség nem csalódott. Mint azt például Az Est hasábjain, szolgálata utolsó évében, 1936-ban publikált riport (Pálmai Jenő: A kádi esze és humora a VII. kerületben) meggyőzően bemutatja. Hetenként kétszer tárgyal, délelőttként húsz-harminc ügyet is. Szabóját perli a kuncsaft, mert nem tetszik neki a kész felöltő. A mosásban a mosónő tönkremosott egy kombinét. Az albérlő fizetés nélkül távozott. Más a részleteket nem fizette az ügynökének. A „csip-csup bíróság” első embere megüzeni az írásban a maga szerethető filozófiáját is: „nem kell komolyan szívre venni semmit. Végeredményben minden csak bagatell ügy. Elég, ha az ember türelmesen keresi az igazságot. A türelemhez pedig itt elsősorban humor kell.”

Mert Tóni bácsi igazán jó kedélyű ember volt.

A szerelmes kasszírónő

Édesapja (1830–1908) császári és királyi élelmezési főtitkár (százados, hadbiztos), s az után, hogy az obsitot megkapja, lesz Erzsébetváros elöljárója. Városbíró fia (1857–1947) még akkor született, amikor a család éppen Veronában állomásozott a sereggel. Idősb Zachár Antal az 1880-as évek elején lesz tagja a főváros törvényhatósági bizottságának, az évtized végén választják meg elöljárónak. Ezt a hivatalát haláláig tisztességgel betölti. Feltűnő vagyont nem gyűjt. A család tulajdonában álló bérházban lakik (Csányi utca 8., műemlék, épült 1859-ben, 1862-ben magasította kétemeletesre özvegy édesanyja, Makovicz Josefa).

Zachár Antal 1838-ban feleségül vette Vorbuchner Emiliát. Georg Vorbuchner, az apósa, abban az időben ugyancsak olasz földön szolgált, szintén a császár tisztjeként. Az asszony 1888-ban halt meg. A gyászév letelén – éppen amikor elnyerte az elöljáróságot – Zachár újra megházasodott. Chrenko Emilia „urhölgy, önjogu hajadon, magánzónő” lesz a felesége. Ha „házasságuk gyümölcstelen maradna” (Erzsébetváros elöljárója hatvan éves, új neje vagy húsz esztendővel fiatalabb), ura minden ingóságát („butor, ruhanemű, házfelszerelési tárgy, arany- és ezüstnemű”) ő örökl. Ezen felül kap haláláig 500 forint életjáradékot meg egy földszinti lakás ingyenes használatát a Csányi utcai házban.

A család történeteit mesélő Kormos Gyuláné Rados Judit, aki familiája minden titkát megosztotta velem, nem sok jót mond róla. Valószínűleg dédapja, a zuglói városbíró ítéletét közvetíti. Aki – mint a peres iratokból kiderül – apja halála után nemigen akarta teljesíteni az idézett házassági szerződésben foglaltakat. Felhárította, hogy atyjaura öreg korára törvényesen összeállt egy „kávéházi hajadonnal” (tárgyszerűen: kasszírónővel).

(Első) Zachár Antal s kasszírónő felesége

Vorbruchner Emilia, a városbíró édesanyja

Nagyszombatról Budára

Zachár János ügyvédnek (a városbíró nagyapjának) és Makovicz Josefának (a Csányi utcai ház építtetőjének) az esküvője 1826 májusában volt a budai koronázó templomban (Mátyás-templom). János negyven éves ekkor, a királyi táblánál tölt be rangos státust. Gróf Festetics Antal jogügyleteinek teljhatalmú intézője (rá gondolva kereszteltette Antalnak a fiát?), a budai szerb egyházközség jogtanácsosa.

Édesapja, Zachár András is jeles férfiú (Teplán született 1733-ban), a nagyszombati gimnázium igazgatója, a költészet és szónoklattan tanára. Haláláig (1805) nyolc latin nyelvű munkája került sajtó alá.

János életútját alig ismerjük, tulajdonképpen mindössze annyit tudni róla, hogy ő beszélte rá Festeticset, támogassa az alapítandó pesti katonai akadémiát. (Orczyék kertjében épült fel a majdani Ludovika, ezzel volt szomszédos Festeticsé.) A tranzakció sikeresen le is zajlott. 666 forint 40 krajcár értékben kapott az intézetet szervező alapítvány földterületet a grófi szomszédtól – és ráadásnak még 600 forintot.

Öt évig él János Josefával boldog egyetértésben. Gyermeük, az (első) Antal még csak egy éves, amikor a negyvenöt éves táblai ügyész elragadja a kolera. Pesten temetik, a Váci úti temetőben. Felszámolása után a hamvait unokája hoztatja át a Kerepesi úti családi sírboltba (ahol ő is nyugszik). – Nem csak Budapestről, de a temetőből is kihányták a családunkat 1951-ben – veti a szemére a világnak ítéletét Kormos Gyuláné Rados Judit asszony, Zachár János ükunokája. – Kitelepítettként, a kényszerlakhelyünkön nem értesültünk arról, hogy az örök kriptát felszámolták. Sok ékszer lophattak ki a koporsókból. A halottainkat díszruhában, aranygombos ingben helyezték végsőnek gondolt nyughelyükre itt, a 19. században.

A zuglói kádi, aki a főváros közgyűlésének több ciklusban is tagja, hosszú életében intenzíven kereskedik budapesti ingatlanokkal. Vásárol és elad. Telket, szőlőt, házat. Többnyire haszonnal. Felesége, Ramaseder Lujza – felmenői és közvetlen rokonsága – jelentős földterületekkel rendelkezett, Zuglóban, Kőbányán. Ezek nagy része értékesített örökségként jelenik meg (második) Antal elszámolásaiban („Szarmazási adatok – és a többi” címen szorgosan feljegyezte a vele és körülötte történeteket – naplóját Judit néni őrzi).

Legkorábbi üzletét 1885-ben kötötte (akkor még aktív budapesti hivatalnok). Hagenmacherék vették meg 2400 (!) négyszögöles, a sörgyár és maglódi utcákban fekvő örökölt szőlőjét. Apja halála után bő tíz évvel, 1922-ben eladta a Csányi utcai szülői házat, felindulva az eseten, hogy a második emeleti gang leszakadt („50 ezer forintomba került!”). Öt évvel korábban a Népszínház utca 16. alatti Ramaseder-házat bocsátotta áruba – apósa sertéskereskedő, hentes volt, az utcát Sertéskereskedő utcának hívták a régiségben. Ramaseder Istvánnal nem

volt különösebb baja, korán meg is halt, annál több az anyósával, Nusz Borbálával. Halálakor, 1908. október 3-án írja róla: „Gyenge elméjű, epileptikus volt, saját gyermekeit, unokáit nem tudta szeretni, 12 gyermeket szült, öregségére azt a kevés esztét is amivel bírt elvesztette és teljesen elmeháborodott lett. Halála őrá és környezetére megváltás lett! Nyugodjék békében.”

Kormos Gyuláné lendületesen kontráza dédapja itt idézett sorait. A zuglói kádi anyósa a legkevésbé sem volt súlyos elmeháborodott – állítja. És nagyon is szeretete a gyermekeit. Az viszont tény, hogy arra intette a vejét, fogja vissza magát. Nem kelle a hatalmas Ramaseder-vagyont elherdálnia.

Életmódját is a gyakran a szemére vetette. Hogy könnyű kalandok kedvéért hanyagolja el a családját, a feleségét: – Egyszer elutaztak Bécsbe, ő, a felesége, meg az unokájuk, Schäffer Mariska fia, a negyedik Antal. A Schönbrunn

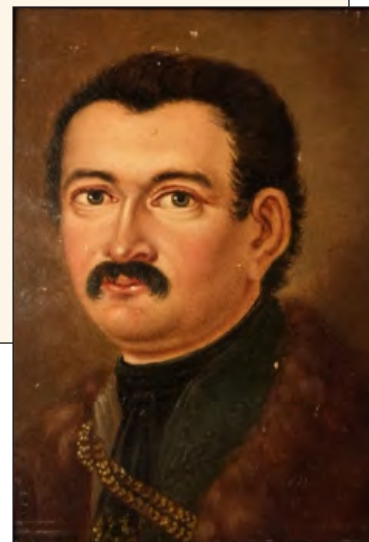
parkjában egy padon pihentek. Elsétált előttük egy csinos hölgy, kacéran visszanezét. A dédapám felállt, utána sietett, de még viszszafelelt: ich kommt gleich! [Rögtön jövök!] Még hogy rögtön! Egy napig nem látták! Vajon mikor került volna elő, ha nincs velük a tízéves unokájuk? Így éltek együtt hosszú évtizedeket még az anyósa halála után is. Ramaseder Borbála tizenhat éves volt, amikor a második Zachár Antal elvette, s hetvenhét, 1942-ben, amikor az utolsó útjára kísérték. Nem volt könnyű élete a kádi oldalán...

Kormos Gyuláné

Arany helyett ezüst

Azt a Thököly út–Gizella utca sarkán álló tornyos, nagy bérpalotát, amely aztán a huszadik század első felében a Zachár-család otthonközpontja lett, az akkor már hosszú évek óta városbíróként működő Tóni bácsi 1909-ban vásárolta meg. Az átírási és ügyvédi költségekkel együtt kereken

Zachár János

Festetics ügyvédjének névjegye Zugló városbírójának feliratozásával

A nagy háború áldozata, Zachár László

(Második) Zachár Antal krónikás füzetének címlapja

művek üzemi főtanácsosa veszítette el '45-ben a nyugdíját, minden jövedelmét.

1883-ban született Izabella, Judit asszony nagymamája.

1884-ben ismét fiú: László. Felesége Hauschild Irén a csepeli községi bíró családjának tagja. (Még egy rokoni szál kapcsolja össze a két familiát: a mágnásszabó kisebbik lányát, Annát, Hauschild Géza vette nőül.). Zachár László 1915. október 21-én esett el a második isonzói csatában, Monte San Michelénél: „eltemetettvén a robbanó ágyulövegek a tetemeket sírjaikból kivették.” (Származási adatok)

Ramaseder Borbála és Zachár Antal legkisebb gyermeke, Imre 1890-ben látta meg a napvilágot.

A Jelzálog Bank igazgatójaként keresi a kalácsra valót, de előbb még, 18 évesen, az 1908. évi londoni olimpián 4×200-as gyorsúszásban ezüstérmét szerez Magyarországnak. – Az első három váltásig vezettek – meséli Kormosné –, de mindük közülük a leghíresebb, a negyediknek úszó, Halmai Zoltán görcsöt kapott. Épp csak beért. Arany helyett ezüst.

A családi bérház a Thököly úton

200 ezer koronaért (fizetéséről egyetlen adatot találtam, tíz évvel később évi 4000 korona volt.)

A házat Schüller J. István tervezte Schissmann Demeter úrnak tíz évvel korábban, 1898-ban. Schissmann lakatos volt, a szakma ipartestületének vezető tagja. A balkont már Zachár Antal építtette a főútvonalra néző fronton (Thököly út 89.), amelynek első emeleti ablaksora egykori lakását kíséri. A második emeleten, megint csak

a Thököly útra néz Antal és Borbála legkisebb fia, az 1890-ben született Zachár Imre s felesége, Korb Valéria otthona. Imre húga, Izabella, meg a férje, Gunda Lajos – Kormos Gyuláné Rados Judit nagyszülei – szintén a házban élnek. További 24 lakás a bérlőké. Jelentős jövedelmet termelnek a zuglói városbírónak. Bérpalotáját a kerület önkormányzata egy most készülő rendeletével épített öröksége védendő értékei közé kívánja beiktatni.

Az aligazgató-városbíró úrnak s feleségének 1881 és 1890 között öt gyermeke született (négy élte meg a felnőttkort). Elsőként harmadik Zachár Antal, aki felnővén a mágnásszabó, Schäffer János Mariska lányát veszi feleségül. „... régi, előkelő pesti családból származik. – írja róla a Magyar Fel-támadás Lexikona 1930-ban – Középiskoláit Budapesten végezte, majd az államszámviteli államvizsga letétele után 1902-ben lépett a székesfőváros szolgálatába, ahol az adószámviteli osztályon kezdte meg működését. Fokozatos előléptetések után számtanácossá választották. A főváros társadalmi életében élénk részt vett, több társadalmi és sportegyesület tagjai sorában foglal helyet.” Mint a Fővárosi Víz-

Elszáradóban

(III.) Zachár Antal – a városbíró elsőszülöttje – és a mágnásszabó leánya, Mariska 1907. április 22-én mondják ki a holtomiglan-holtodiglan esküszavait a Belvárosi Plébánia-templomban. 1910. december 22-én megszületik első gyermekük, (negyedik) Antal. Vele szárad el – gyermeke nem volt – a díszmagyarok mesterének, Schäffer Jánosnak a nemzetsége. Mert bár Mária hűgát, Annát, 1910. február 6-án feleségül vette Hauschild Géza, de a fiú szűk két hónap múlva öngyilkosságot követett el. Ugyanebben az esztendőben hal meg kínok közt Schäffer János és Mráz Anna fia, Károly is, 28 évesen. Kutyája fertőzte meg, elférgesedett a mája – idézi emléket az egyik réges-régi esti családi beszélgetés nyomán Judit asszony –, ezért nem lehetett nekem se kutyám soha, bár nagyon szerettem volna mindig, kislányként.

A korszak, amellyel bíbelődtünk, a reformkorban kezdődött és a második háborúval ér véget. A mesélő, Rados Judit, 1945-ben tizenhat éves. Mögötte több nemzedéknyi emlék s élet. Előtte a sarkaiból kegyetlenül kiforduló új világ.

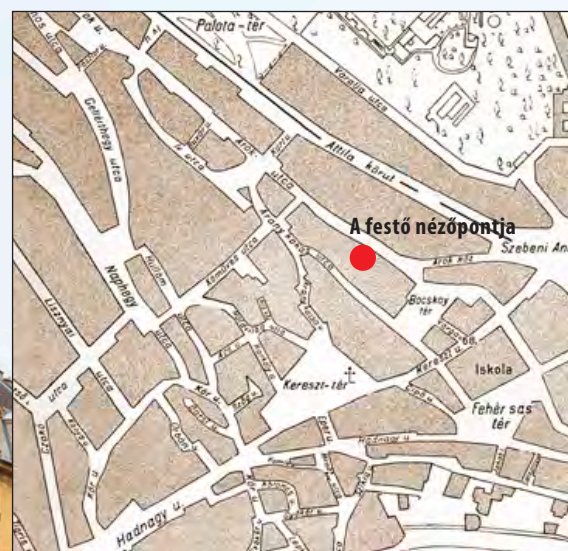
London ezüstös olimpiakölyke, Zachár Imre

A FESTMÉNYHÁTOLDALÁNAK FELIRATA SZERINT 1818 KÖRÜL készült. Mérete 61×45,5 centiméter. Zachár János volt a megrendelő. Éppen poharát emeli a pincéjénél áldomásra. A háttér néhány fontos épületet mutat. Főként a gellérthegyi csillagvizsgáló nyúgöz le: alig maradt rajz, ábrázolás az akkor még csak néhány éve álló jelentős épületről (ma s már régen a Citadella romosodik a helyén). Feltűnik a Duna vonala. A jobb oldali alacsony dombosodás nyiladéka mögött felséglő épületekkel. Úgy gondolom, a Belvárosi Plébániatemplom tornyát s talán a Rakpiacon álló régi pesti sóházat látni innen, a túlpartról.

Hol lehetett a szőlője, pincéje a budai szüretet kétszáz éve festményen ünneplő prókátornak?

Első Antal második feleségének a neve vezetett nyomra. A kasszír-nő édesapját Ferencnek hívták. 1895. december 28-án tudatja a Pesti Hírlap, hogy *Chrenko Ferenc* hatvanéves budai, Naphegy utca 70. szám alatti magánzó meghalt. A házingatlan a Budapesti cím és lakjegyzék háztulajdonosi listája szerint Zachár Antalné – a halott leánya – tulajdona. Ma, ha állna még, a Gellérthegy utca 45. szám kerülne a kapujára. Itt lehetett a felső pontja Zachár János szőlőjének. Innen ereszkedett alá az az út – a tabáni Kőműves utca –, amelyen ő és a vendégei megközelíthették a pincéjét, szüreti multságuk helyszínét. A kadarkafürtökkel díszített asztal előtt poharát emelő gazda budai vörössel köszönti a bor ünnepét.

A terep – még domborzata is – sokat változott kétszáz év alatt. *Baric Imrével* bejártuk a helyszínt, követve a Kőműves lépcsővé rövidült egykori utca vonalát. Annak végpontjától részben délnek fordulva s tovább ereszkedve találtuk meg a kis tabáni játszóteret, ahonnan – sok takarással ugyan – de éppen azok a táj- és épületelemek (vagy azok helye) láthatóak, amelyek a festményen feltűnnek. A régi tabáni térképről azt is leolvashatjuk, hogy a szüreti asztal valahol az Aranykakas utca vonalában állhatott. Balra tőle az egykori Árok utcát nyugatról kísérő dombocska, amelynek keleti lejtője, illetve annak talpa már maga az Árok utca – a hírhedt Ördögárok völgye. (Mára egy közterületet alkot a Krisztina körüttal). A játszótér az Aranykakas utca déli feltöltött szakaszán mutatja meg a kép alkotójának nézőpontját, nagyjából abban a vonalban, amely a Fővárosi Távfüttöművek domboldalba beépített üzemépületére mutat.

Jobbra a jelenettől a Tabán, illetve a Naphegy szőlővel beültetett délkeleti lejtője látszik, Zachár Antal Kadarkát termő kertje.

A mester, a festő, ismeretlen.

1837–1848 között jelent meg (a pontos évet a könyvészet nem tudta megállapítani) a *Zwölf Monate in Pesth* című kötet (Ges-tochen von M. Schwindt, nach den Zeichnungen von Carl Schwindt). *Schwindt* az ebben közölt metszetet erről az olajfestményről másolta (gyenge színvonalon, pontatlanul). Az október hónapot illusztrálja. Rexa is közli, Százestendős Pest-budai képeskönyvecske című kötetében – az 1840-es évet feltételezve megalkotása dátumaként.

Most már tudjuk: bő húsz esztendővel korábbi.

És ez egyszerűs mind a legrégebbi ismert életkép a tabáni – egyáltalán: a budai – szüret ünnepéről. (A hátsó borítón az itt közölnél nagyobb méretben is tanulmányozhatják.)

A GÁZOS ÖNTUDAT

A Hajógyári sziget északi részén, az Északi vasúti összekötő híd közelében, az Óbudai Gázgyár ikonikus műemléki környezetében hamarosan megépül az új Velodrom, mely értékes ipartörténeti épületállománya miatt műemléki védelem alatt áll. Környezetében világorökség várományos területek helyezkednek el. Az új csarnok pályakerékpár-sportot komplex módon kiszolgáló, 2000–2500 (nagy nemzetközi világverseny esetén 4500–5000-re bővíthető) férőhellyel rendelkező létesítmény lesz. (forrás: e-epiteszet.hu)

Most akkor a Római-partra megyünk? – kérdezi az egyik gyakorlottabb kiránduló a másikat. Szinte... Feleli a másik kurtán, végül megszánja a tudatlant, és világosít: a gázgyári munkás annak idején nagyjából olyan szerencsésnek érezhette magát, mint az a mai lakos, aki közvetlenül Duna-parton lakik... De majd meglátod... Ebben maradnak, és a 34-es autóbussz vidáman kanyarodik az árnyas fasorra. Töltés és betonkerítés mellett vezet az út, nehéz elképzelni, hogy valaha élet nyüzsgött a kies gyárszomszédban. A kezdő azonban nem nyugszik, s hogy hasznosítsa az utazásra pazarolt időt, a telefonjából többféle ismertetőt kiolvas:

Aquincum felé robogva a Szentendrei úton,

fogalmunk sincs, hogy a Záhony utcánál, a bevásárlóközpont mögött elzárt, csendes szigetet rejtenek a hatalmas fák. (...) A Fő tér és környékének bebarangolása után bringára pattanhatunk, hogy megnézzük a város egyik legérdekesebb ipartörténeti emlékét, az 1913-ban megépült Óbudai Gázgyárat. A városi gázt – régebbi nevén légszeszt – köszénből fejlesztették, és először világításra, később fűtésre használták. (...) Igazi békebeli, boldog időköt idézünk a kátránytoronyban, a gázosok 'nagytemplomában'.

Nem messze az egykori gyár bejáratától toporog a nép, biztossággal kiválaszthatók, kik a lakosok, és kik a kirándulók – egy lélek sem jár erre az álmos délutánon. Még egy személyt

várunk... Megigérte, érkeznie kell... Rövidesen begördül a kerékpáros, és az idősek otthona előtti biciklitárolóban lezárja a járművet, utána csatlakozik a többiekhez. Igen, itt vagyok, legfontosabb név: Bárczy, igen...

Bárczy István 1901-től 1906-ig a közoktatási ügyosztály vezetőjeként újjászervezte az iskolaügyet. Folyóiratokat alapított, sőt polgármester is volt, és a szívében viselte a gazdasági fejlődést. Hatására községesítették a gázműveket, az elektromos műveket, a villamosvasutat, a vásárpénztárat. Iskolák, lakások, szociális és kulturális intézmények épültek. Demokrata párti képviselőként röpiratot fogalmazott a magyar gázipar megvédéséről a külföldi befektetőkkel szemben. Néhány

évvél később, az üzemeket Óbudai Gázgyár néven egyesítette. A gyár szomszédságában két lakótelep épült, egyik a munkásoknak, másik a vezetőségnek. . .

A csoport érdeklődéssel szemléli az évszázados lakóligetet. A központi téren súlyos platanok hullatják aranybarna leveleiket, földszintes vagy szűkemeletes házikók mértéktartó ablakokkal, zöldre festett, faragott tetőléc, balkonládákban muskátlik őrzik e sajátos skanzen hangulatát. Tíz lépéssel száz évet ugrottunk visszafelé. . . Lelkesednek a nézők, s képzelődnek, annak idején mily egyszerű lehetett itt az élet szénlapátoló munkástól fölfelé. A többség alulról kezdte, vagyis nehéz fizikai munkát végzett, de legalább megbecsülték érte. . .

A korszerű ipartörvények meghatározták a munkarendet, a jogokat és a kötelességeket, sőt, a munkások szabadidejéről is gondoskodtak. Itt nem lehetett szó panel-elidegenedésről. Sportpályákat, közösségi találkozóhelyeket hoztak létre. 1908 után adókedvezményrel jutalmazták a munkások építését. Többnyire kétszobásak voltak, ami a szerényebb körülmények közül érkező családoknak magas színvonalat jelentett. Érdem szerint a szakmunkások a nagyobbba költöztek. Fürdőszoba helyett a telep központjába épített fürdőházat látogatták. A tervező a magyar szecesszió mellőzött alakja, Almási Balogh Lóránd volt. . .

Micsoda gondok. . . Horkant egyik, s bólogat a másik túrázó, na de most nem egymás sóhajait fejtegetnék, hanem a múlt napsütéses pillanataiban sütkezeznének. Ah. . . Kissé árnyalódik a verőfény a két négyzetméteres hálófülkék hallatán, ahol agglegény vigécek nyertek jogosultságot; de virágot nekik is kötelező volt nevelni az ablakban, vagy mehettek, amerre láttak.

A juttatások jelentősen népszerűsítették a munkavállalást. Ünnepekre élelmiszercsomag, a fűtéshez ingyen-brikett járt. A gyerekeket sem kellett messzire vinni, mert az egyedi tervek alapján épült telepi óvodába járatták őket. Ilyenformán összetartó, zárt közösség alakult ki, amelyhez tartozni rangot jelentett. Ha valaki kívülről akart betörni, annak nehéz dolga akadt. . .

Aha, szóval ez a híres gázgyári öntudat! Elgondolkodva lépdél tovább a menet, többen a világháborúk előtti időkön tűnődnek. Hol van az a nyár. . . A felhősebb homlokú korosztály maga előtt látja a viharos békeidőket, de amint körbenéz, mégis az áradó kedélyességet látja; megszépítő emberöltőkkel ezelőtt, takaros bérházikókban, tulipános spaletták mögött éltek és haltak a huszadik századforduló budapesti lakosai.

Az Óbudai-szigettel szemközt található a tisztviselőtelep. Hatalmas, kényelmes villákban lakott a vezetőség, a lakások, mérete, elosztása, és hogy milyen közel helyezkedett el az igazgató úrúrhoz képest, jelezte, hogy a tulajdonos hol foglal helyet a hierarchiában. Míg a munkások – persze a háború ideje alatt – tehenet, disznót is tarthattak, a vezetők jóval visszavonultabban éltek.

Nos, manapság inkább fordított a helyzet. Vagy ugyanolyan? Nem is tudni, annyira összekeveredtek már a népek, a mai utódok viszont megtartották az önellátó szokásokat. A kertekben virít a paradicsom, uborka, bab fut szaporán karóra, és leérett a szilva; a kicsike

több okból kifolyólag. Mint látható, megmaradtak a derítőmedencék, a jellegzetes aluminimum héjja, és a hozzá vezető utakkal. Darabja körülbelül ötven méter átmérőjű. Körös-körül a föld sajnos telített ciánnal, és más mérgező ipari anyaggal. Mire a földcséret tökéletesen elvégzik, mi már lehet, hogy nem is élünk.

Néhányan nagy ívben kerülnék a területet, de megnyugtatást kapnak, hogy itt nem sugárzott, és jelenleg sem sugárzik semmi, csak annak idején helyenként szakszerűtlen volt a szigetelés és a melléktermékek tárolása. Lássuk inkább a víztornyot! Az érdeklődők a hármastorony felé veszik az irányt, amelyek

bódé talán még cefre tárolására is alkalmas. Az Északi összekötő híd mentén vonul tovább a menet, és elérkezik a sokat emlegetett gyárterület peremére, amelynek egyik oldalán frissen nyírt fű, és helyrehozott régi-új business épületek sorakoznak. Kosárlabdapályától sakkasztól terjed a parki design, árnyékos kávézó üzemel a sokat látott nyárfák alatt. Akkor itt innánk egy kávét. . . Néhányan hűsölnék egy keveset, mások visszaülnek a kerékpárra, és azalatt végigtekernék a területen.

Felhívom a figyelmet az óriási, falra kifeszített arcképekre. Mintha ipartörténeti panteonban járnánk, tudja valaki idézni a neveket? Komoly arcok néznek fentről is, letről is, és a kirándulók büszkén sorolják: (Margittai) Neumann János matematikus, Bíró László újságíró, feltaláló, Szilárd Leó fizikus, Telkes Mária napenergia-kutató, Pécsi Eszter az első magyar építész. . .

Bravó! Indulhatunk is tovább! A gyárterületet zárva tartják, az átlagközönség csak kívülről tekintheti meg. A csarnokok nagy része üres,

messziről hirdetik, hogy gyárat is lehet igényesen tervezni. Főleg, amióta felújították. . . A helyi lakosok különös lelkesedéssel vetik magukat a látványba.

A nyolcvanas években a Műemlékvédelmi Felügyelőség javaslatot tett a gyárterület skanzenre nyilvánítására. Végül nem kaptak engedélyt, és hát, hogy is mondjam: az élelmes lakosság mindent széthordott, amit csak talált. Szerencsére megmaradtak az építészeti értékek: a víz- és kátránytoronyok és a legjellegzetesebb, az óraház. A toronyban esküvőket, és zártkörű rendezvényeket szerveznek, az utóbbi időben kiemelt helyszínné vált. . .

Olyan, mint egy monumentális templom. Legalább öt-hat emelet magas! Álmélkodik kicsi és nagy, kihúzza magát öreg és fiatal, és a lelkes patrióták fáradhatatlanul képzelegnek, hogyan lehetne felhasználni a ma még rothadó kinccseket. A Velodrom mellett múzeum, szálloda, polgármesteri hivatal, iskola, színház és a magyar Szilícium-völgy szerepel a terveik között.

1867: XVII. tc. 1. §. „Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.” A két rövid mondat, száz évek küzdelmeinek lezárása, amely küzdelmek során a magyarországi zsidóság emancipációjáért érvelt, tárgyalt, s tett konokul újabb és újabb lépéseket. 1867. december 27-én az uralkodó szentesítette a törvényt, amely 1868. január elsejével – százötven esztendeje – hatályba lépett. Olyan új helyzetet teremtve az ország s Budapest izraelita vallású polgárainak, amelyben nem volt többé kérdés, van-e bármi jogi természetű akadálya annak hogy kiteljesíthessék tehetségüket. Hogy elismerést szerezzenek maguknak, olykor nemzedékek óta itt élő felmenőiknek, hogy beírják nevüket egy szakma vagy éppen a város közössége, akár a nemzet történetébe, hogy fiaik, egzisztenciájuk örökösei, fényes pályát futhassanak be.

SZÁZÖTVEN ÉVE SZÜLETETT VÁZSONYI VILMOS

Egy évtized nagy idő, ha húszévesen tekintünk vissza rá, csekélynek mutatkozik viszont, ha a hetedik évtized (máris vaskos) küszöbén állva fordulunk hátra. Akárhogy is, a feledésre bőven elegendő. Így eshetett, hogy a főszerkesztő úr felkérésére abban a hitben mondtam igent még a tavaszon: most írok először *Vázsonyi Vilmos*ról a BUDAPEST számára. A lomhán ébredő kétely azonban harmadnapra bizonyossággá érett: az olvasó a 2008-as esztendő júliusi számában (7–8. p.) találja Emlékbeszéd Vázsonyi Vilmos szobránál, halála nyolcvankettedik évfordulóján című írásomat – pontosabban a Westend üzletház tetőkertjében az akkori kerületi önkormányzattal állított szobor mellett elmondott emlékbeszéd írott változatát. Mégsem pusztán a szellemi fejlődésre való csökönös képtelenségem és az ismétléstől való ugyancsak csökönös ódzkodásom okán kérem olvasóimat, hogy e mostani szöveget avval a tíz év előttivel együtt olvassák. Két kevésbé önző okom is van erre.

Az első az, hogy az ott leírtak az utolsó szóig érvényesek maradtak, tárgyi és emlékezetszerkezeti értelemben egyaránt, a másik pedig, hogy megjelenés előtt a maga (holtig udvarló) nemében és társadalmi-szellemi tereiben nem kevésbé fontos, hasonló nevű unoka, *Vázsonyi Vilmos* (1935–2008) finoman hangolt fülén is átmentek. Az az év ugyanis nem csupán a múlt századforduló előbb háttérbe szorított majd szinte mindenestől elfeledett demokrata politikusa születésének száznegyvenedik esztendeje volt, de a csillámló szellemű, különös életű unoka halálának éve is. Betegségei miatt hónapok óta nem találkoztunk már akkor, ám a szöveget telefonon át „korrektúrázta” nekem, így a csak ott közölt család- és köztörténeti töredékek az ő emlékezetének szűrőjén is átmentek. Néhány beavatott párizsi rokont és barátot nem számítva senki nem tudta, mire készül. Külső segédlettel végbevitt öngyilkossága (számos bürokratikus akadályt maga mögött hagyó) utolsó tetteként 2008. november 13-án hajtotta

Az utolsó felvételek egyike

Házaspár

NE ÁRULJATOK EL!
SZAVAZTOK A NEMZETI DEMOKRATA PÁRTRA

le egy Zürich környéki szállodában a méregpoharat. Mivel gyermeke (több okból sem véletlenül) nem volt, személyében végleg lezárult a polgári kor egy ugyancsak több nézetben paradigmatiszta magyar zsidó családjának története.

Amikor tehát a valahai Vázsonyi Vilmosra, az izraelita felekezet 1895-ös recepcióját állhatatos publicisztikájával nagyban előmozdító hírlapíróra, az országos jelentőségű pereket eldöntő nagy tehetségű ügyvédre, a pártalapító demokrata politikusra, majd az 1917–18-as évek zsidó hitéből (ilyen szinten elsőként) ki nem tért igazságügy-miniszterére emlékezünk, óhatatlan az ugyancsak öngyilkos és saját jogán is több okból figyelemre méltó feleségre, *Szalkai Schwartz Margit*ra (1877–1949), fiukra, a nácizmus áldozatául esett demokrata politikus utódra, *Vázsonyi János*ra (1900–1945), valamint a fínt megidé-

*Holtában is csatázott
 a szellemiségét őrző párt szavazataiért
 az 1930-as fővárosi választásokon*

zett unokára is emlékeznünk kell és érdemes. (A család történetével is foglalkozó, a közelmúltban megjelent két kötetemet e történeti emlékmunka részének tekintem. *Hadas Miklós* szociológus barátommal hat éve tettük közzé az unokával készült, mintegy száz órányi interjúból összeállított óriásmonológót: *Egy fölösleges ember élete – Beszélgetések Vázsonyi Vilmossal*. Budapest, 2012, Balassi Kiadó, 415 p., 48 p. ill. Alább: *Hadas – Zeke* 2012. Vázsonyi Vilmosné férjéről és a korszakról szóló emlékezését 1931-ben jelentette meg *Az én uram* címmel. Ennek kiegészítéseként íródott az a gépiratban maradt szöveg, melyet *Sipos András* kollégámmal és barátommal jelentettünk meg három évvel ezelőtt. Vázsonyi Vilmosné: *Egyszer volt... Emlékirat 1947-ből*. Budapest, 2015, Budapest Főváros Levéltára, 238 p.)

Az amúgy nagyon is fontos és izgalmas politikatörténet engem önmagában sosem érdekelt eléggé ahhoz, hogy kutassam, és szakzerű módon hozzá is szóljak. Úgy látom azonban, hogy az eddig megjelent munkák – bizonyára ezúttal sem egészen függetlenül a közelmúlt politikai viszonyaiból „leszivárgó” elvárásoktól – messze nem tárták fel a maga mélységében Vázsonyi Vilmos politikusi tevékenységének mibenlétét és jelentőségét. E hiány és féloldalasság ráadásul több évtizedes múltra tekinthet vissza, hisz személyének és politikai értékvilágának peremre sodródása már az életében, az 1918–1920-as trauma-sorozatot követő években megkezdődött. A politikai gondolkodásának alapját képező legitimista szabadelvűség a történelmi Magyarország összeomlásával mindörökre talaját veszítette, a (nagy)városi ipari és kereskedelmi kisegzisztenciák önállóságára és gyarapodására épített demokrasia ethosza pedig darabokra zúzó-

dott a visszaépülő rendies szerkezetek és a monopolisztikus irányba forduló kapitalizmus együttes nyomása alatt.

Az első világháborút megelőző két évtizedben a reformkori szabadelvű gondolatból szervesen elágazó nagyvárosi demokrasia épp társadalmi tartalma miatt (vagy épp csak: mert volt társadalmi tartalma) jutott politikai pária-státuszra a függetlenségi és a kiegyezés-párti elitnek látványos, ám a társadalom tényleges problémáira és az országot fenyegető veszélyekre vak parlamenti csatájában. A két világháború közt e pária-státusz tartalma nagyot változott: ezúttal a jobboldal, a keresztény kurzus egymástól igen távoli rétegeket összefogó jobboldaliságának zsidóellenessége és a részben emigrált, illetve megmaradt baloldal doktrínésége közé szorult afféle politikai zárványként. S ráadásul, amint ismeretes, 1933-tól már mind a

A pályakezdő ügyvéd és bírlapíró

két erő mögött egymást és a világot fenyegető nagyhatalom állt. Nézzünk bele Vázsonyi János egy korabeli cikkébe, melyet nem sokkal Hitler hatalom jutása után tett közzé (A demokrácia ereje. Ujság, 1933. április 16., 10. p.): „A demokrácia megbukott! – hirdeti az új germán diktátor. Hányadszor már? (...) Mi kerül a helyébe? Két példát láttunk már: Oroszország és Németország újjátásait (...) Táncmulatság a hullaházban. Vörös lobogó és barna ing. Szociális termelés és horogkereszt. E kettő közt vergődik a demokrácia. Diktatúrák a nép nevében.” Majd így folytatja: „Mi a demokrácia? Nemcsak a titkos, általános választójogban, sajtó, egyesülési, gyülekezési s tanszabadságban, törvény előtti egyenlőségben áll. A demokrácia világnézet: a népek jogegyenlőségének, s a nemzeteken belül az egyéni jogegyenlőségnek dogmája. (...) A demokrácia humanizmus: az általános kultúrának megvalósítása. Gazdasági program: az igazságnak e téren is való érvényre jutása. Szabad verseny, de a fair play szabályai szerint. Szabad verseny, de a gyengék védelmezésével. (...) Naiv álom ez? Délibáb a magyar pusztaságban?

A parlament csak eszköze a demokráciának, de nem célja. Álparlamentarizmus, látszatalkotmány, lehet a diktatúra fátyla is. (...) A múlt század gyermeke a demokrácia. Akkor támadt fel az ókor fényének feldísztetésével. Feltámadt, és lassan birtokba vette Európát. Serdülni kezdett, s ezért besorozták, háborúba küldték, 1914-et irtunk ekkor. Azóta járja a szenvedések útját. Franciaországban, Angliában, Svájcban, Hollandiában és skandináv államokban érett korát éli vidám egészségben. Két helyről fenyegeti veszedelem. A vörös rém tizenhat éve, s újabb a barna ing. Nálunk pedig?”

Történész választ adni e kérdésekre itt helyünk, áthallásait értelmezni pedig még kedvünk sincs. Tekintsük eredménynek, hogy ama szabadelvű demokrácia még ma is ellenfél, s – miként a vele együtt az elmúlt száz évben már többször elparentált Nyugat – egyelőre vonakodik kimúltni.

Sosem tudjuk meg, mit s milyen eredménnyel tett-tehetett volna Vázsonyi János a koalíciós években, ha túléli a deportálást, és hazatér. Egy bizonyos: nem hódolt volna be, s így a legtekintélyesebb polgári demokrata személyiségként vagy emigrálásra kényszerült volna legkésőbb 1948 nyaráig, vagy osztozhatott volna az oroszok által elhurcolt politikai vezetők sorsában. Mindezt, ismétlem, sosem tudhatjuk meg, azt viszont fia említett könyvéből tudjuk, hogy amíg módjában állt dönteni, vállalta saját maga és a közössége, a mindenestől asszimilált magyar zsidóság sorsát, hisz – jóllehet, megtehetette volna – nem hagyta el 1938-ban az országot.

A politikus utód Vázsonyi János mártírhalála mindenesetre a kommunisták és az évtizedeken át lappangó antiszemita jobboldal számára is megkönnyítette a nagytekintélyű apa, Vázsonyi Vilmos és a nevéhez kötődő polgári demokrácia háttérbe szorítását, majd teljes elhallgatását. A soá traumája pedig emellett – legalábbis egy fontos történelmi pillanatra – mintha a polgári demokrácia hagyományos társadalmi bázisát is meggyengítette volna a túlélő fiatalabb nemzedékek tagjainak sorában. Erre utal legalábbis Kellér Andor 1946-os emlékezésének egy mondata, melyben a húsz éves halálévfordulón Vázsonyi síremlékét felkeresők közt is szétnéz: „... ott álltunk a húsz éve halott Vázsonyi Vilmos sírjánál. Ahol megjelent Esterházy Móric, Ugron Zsolt, de ahova elzarándokolt egy pár vasárnapiasan kiöltözött

derék keresztény kisiparos és zsidó kispolgár is. És sok kis kávéházi kibic is, aki utoljára akkor nem szólt közbe, amikor Vázsonyi beszélt. (...) százötven ember vett részt. Tolókocsin is, mankón is jöttek, nem sétapálcával, de csaknem mindenki bottal, amire támaszkodni lehet.” (Vázsonyi húsz év után. Haladás, 1946. június 6., 9-10. p.)

Kellér Andor személye és írásai egyébként is mellőzhetetlenek lesznek Vázsonyi Vilmos pályaképének teljesebb megrajzolásakor. Az OSZK Kézirattárában található hagyatékát két egészen más okból kezdtem a tavaszon kutatni, s a különféle tételek közt két olyan anyagra is rátaláltam, amelyekről eddig senki nem tudósított. Kellér irodalmilag elsőrangú életműve roppant fontos és igen jól kiaknázható a polgári kori Budapest (társadalom)története szempontjából is. Ismerői tudják róla, hogy amolyan „életrajzi író” volt, jelentősebb könyvei (és ugyanígy: kisebb szövegei) szinte kivétel nélkül a kor egy-egy jelentős személyiségének – Szemere Miklósnak, Gály Lajosnak, Beöthy Lászlónak, Szomor Dezsőnek stb. – élettörténete mentén íródtak. Nos, az említett lelet nem más, mint Vázsonyi Vilmos életrajza – legnagyobb sajnálatunkra azonban annak csak a második fele, amely a százegyedik oldalon veszi kezdetét... Egyelőre fogalmam sincs, létezik-e valahol (és ha igen: hol?) a kézirat első fele, sajnos könnyen előfordulhat, hogy elveszett. Hiszen ha az anyag kézirattárba adásakor meglett volna, Kellér özvegye bizonyára teljes egészében adja át. Ha ez marad a végeredmény, igen sajnálhatjuk, mert Kellér Andor nem csupán fiatalabb

Gróf Apponyi Albert és Vázsonyi Vilmos

Gyula, nagy mameluk, Tisza párti képviselő, szelíd finom úri ember, schönggeist volt. Ez az én politikai credom (?) mondotta, ha néha, néha, itt ülhetek. Wernert megtúrták a finomsága miatt. Különbem nem szerették ott, csak a harcos ellenzékieket. Benedek János az ősz humorú igaz izzig vérig 48-as magyar ember meg azt szokta mondogatni. Egye fene, de pompás élvezet Eötvös Károlyt meg Vázsonyi Vilmost veszekedni hallani – meg látni. Látni kellett bizony, mikor két ilyen ősz tehetség, hogy tudott szívből egymásnak menni, mikor pedig szívbéli igaz jó barátok voltak. A gömbölyű asztal, a tükör alatt. Milyen kár, hogy egy darab hideg márvány. Izzó, forró szó csaták folytak ott. Gyönyörű tárcák, talán még szebb vezércikkek keletkeztek ott. Hogy lestük a szavukat. Nem vágytunk színházba, szórakozó helyre, de ha este ½ tíz lett szedelőzöttünk [Sic!], na menjünk az Abbaziába. Az a gömbölyű asztal volt a mi rádióink. Onnan jött a cultura, a currensismus, a fanatismus. Mert fanatikusan küzdött ottan és nevelt egy új gárdát, két igaz magyar. Mind a kettő telve volt hazaszeretettel, haza imádással, hitték a magyar geniuszt, „öncélok nélkül”. Fájdalom nem érték meg az Abbazia 50 éves születésnapját. Mint visszamaradt abbaziai törzsvendég, én kívánom, adjon az Isten még több ilyen lánglelkű zsenit, akik ott a gömbölyű asztal mellett ülve, ennek a páratlan két nagy eszű lelkes embernek szellemében igyekeznek mint ők is igyekeztek, e szomorú országnak sorsát boldogabbá varázsolni. Eötvös Károly, Vázsonyi Vilmos, humorotok, szellemességtök ott kering, [a mondat inntől áthúzva – Z. Gy.] ott fog keringeni az Abbaziában, amíg csak fenn áll ez a helyiség. Mintha most mondaná Eötvös, hát Viló öcsém, aztán mi is vót ma azon a Polonyi tárgyaláson? Persze szeretnéd tudni pikánsan végződött-e a mai nap. De erről csak azért sem beszéllek.

kortársa és barátja volt Vázsonyi Vilmosnak, de – mint minden későbbi regényalanyát – alaposan ki is kérdezte. . .

Egy további tételszám alatt ott található viszont Vázsonyi Vilmosné egy levele is, melyet Kellér felkérésére 1937. március 5-én írt, egy készülő – bár eddigi kutatásaim szerint meg sosem jelent – emlékfűzet előszavául, amely az akkor fél évszázados Abbazia kávéházat ünnepelte volna. Íme a nyelvi ziláltságában is fontos levél:

„Nagyságos Kellér Andor szerkesztő úrnak,

Budapest. Continental szálló. Dohány utca

Előszó

Nem különös-e, hogy éppen én írom az Abbazia történetéhez az előszót. Én, aki még itt maradtam, mint egy letűnt gyönyörű korszaknak, majdnem, hogy utolsó Abbazia kerekasztal – melletti vendége. Bizony csak melletti. Abban az időben az asszonyok csak a távolból figyelhették az okos férfiaknak szavát. Már az is ujjítás volt, hogy általan úri asszony lement a kávéházba. Pedig de nagy élvezet volt, még a távolból is hallgatni őket. Werner

Beszéljen rólla akit illet Lengyel Zoltán. Így hát én sem beszéllek tovább. Beszéljen mostmár a könyvnek írója.

A szót átadja Vázsonyi Vilmosné”

A levél írója nem csupán említett két emlékirata és unokája bőséges (család)történeti emlékannyaggal való ellátása okán fontos a számunkra, 1949-es öngyilkossága a Vázsonyiak politikai életműve megszakadásának szimbolikus határpontja is volt. Pontosán tudta, és óriásmonológjában át is adta nekünk ezt ifjabb Vázsonyi Vilmos is: „Ezzel végződött a család terézvárosi története. Miközben temettük, a város tele volt Sztálin hetvenedik születésnapját ünneplő feliratokkal, vörös drapériákkal. Három-négyszáz jobbára idős ember jött össze a búcsúztatásán, és én úgy éreztem, hogy végleg eltemettünk egy korszakot. Máig gyászolom, és soha nem felejttem el a polgári Terézvárost, a polgári Magyarországot, és a civilizált, kulturált, elpusztított vagy elüldözött embereket.” (Hadas – Zeke 2012, 175. p.)

Képek forrása: Vázsonyi Vilmos (1935–2008) hagyatéka

A GELLÉRT

Száz évvel ezelőtt, 1918. szeptember 26-án adták át a nagyközönségnek a fővárosi gyógyfürdők „zászlóshajóját” a Szent Gellért Fürdőt és Szállodát, a magyar szecessziós építészet e kései remekét. A fürdőpalota ma is Budapest egyik legvonzóbb idegenforgalmi attrakciója, pedig eredeti épülete hajdanán nem volt más, csak egy zavaros, melegvízű tavacska bódéja.

A Sáros fürdő az 1880-as években

A Gellért-hegy lábánál fakadó meleg vízű források már évszázadok óta szolgálják az ott élő vagy oda vándorló emberek fürdési szórakozását és gyógyulni vágyását. Középkori források szerint a helyén már a 13. században egy szerény ispotály és szabadtéri medence szolgált, ahol *Szent Erzsébet* gyógyította a leprás beteget. Iszapos vizéről Sáros fürdőnek nevezték. A nagy török utazó, *Evlja Cselebi* is megemlékezik a helyről, melynek vize „a francia betegségre és más hétféle bajra hasznos”.

Buda 1686-os visszafoglalása után kincstári tulajdonba kerül, majd *I. Lipót* a háziiorvosának adományozta. Az orvos halála után, 1718 és 1809 között Buda város birtokolta, a *Sagics* család tulajdonába került, akik egészen 1895-ig, lebontásáig használták.

Mert Budapest és az ország a honfoglalás ezeréves évfordulójának megünneplésére készül. A fővárosban nagyszabású építkezések zajlanak, és 1894-ben megkezdik egy új Duna-híd, a mai Szabadság híd építését is. Ezzel a Sáros fürdő sorsa megpecsételődött:

régi épületét lebontják, telkét pedig a Fővárosi Közmunkák Tanácsa kisajátítja. Ekkor veszi kezdetét az a feltöltési munka, melynek során kialakul a mai Gellért tér, miközben az addig felszínen látható gyógyforrások mélyre, mintegy 15 méterrel a föld alá kerülnek.

A Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1899. szeptember 14-én tartott üléséről átiratot intézett a székesfővárosához, amelyben felajánlotta ezeket a kisajátított telkeket és a gyógyforrások boltozott építményben összefoglalt területeit fürdőtelep létesítése céljaira.

Ez az átirat összecsengett azzal a szándékkal, hogy a székesfőváros meg akarja venni a kincstártól a Sáros fürdő területét. Több közgyűlésen foglalkoztak is a témával. Többször felmerült, hogy Budapest közvéleménye fel van háborodva azon a pazarlason, hogy a régi fürdő lebontása miatt, immáron ötödik éve folyik a Dunába az értékes gyógyvíz. Az építési telek hosszas huzavona után 1904-ben került a főváros tulajdonába. Tervezésére nyilvános pályázatot írtak ki, melyen

Sebestyén Artúr, Hegedüs Ármin és Sterk Izidor összevont pályázatai nyertek. Ekkor egy több éves tervezői munka vette kezdetét.

A fővárosi tisztaban volt az építkezés jelentőségével, a fürdővárosi rang gazdasági hasznával, ezért az eredeti szerény pályatervet állandóan bővítette, növelte a szállodai szobák számát, a fürdő és a medencék területét, emelni kívánta az orvosi ellátás színvonalát. Ezek a bővítések természetesen jelentős költségnövekedéssel is jártak. Hosszas egyeztetés után végre a fővárosi tanács 1911 áprilisában megadta az építési engedélyt.

A munkálatok még azon év júniusában elkezdődtek s egészen 1912 nyaráig folytatódtak. Ekkor azonban a vésszen emelkedő költségek miatt a munkát leállították, s közel egy évig szünetelt. Ezalatt a törvényhatósági bizottságnak kemény munkával sikerült elérnie, hogy a közgyűlés megszavazza az eredeti költségvetés kétszeresét, 10 millió 300 ezer koronát.

A szükséges többletköltségek biztosítása után 1913 tavaszán az építkezés végre folytatható volt. A világháború kitörésekor azonban még mindig csak a puszta falak álltak a Duna partján. Ezekben az években szinte minden köz- és magánépítkezés szünetelt, az építőanyagok, különösen a vas- és fémanyagok a haditermelést szolgálták. Súlyos munkaerőhiány lépett fel, képzett szakmunkásokat szinte lehetetlen volt találni. Volt olyan időszak, mikor az építkezés területét fegyveres őrség védte az elszaporodó lopások miatt.

Végül minden nehézséget legyőzve, a legnehezebb háborús időkben, hét éves kitarató munka árán, 1918 őszére mégis sikerült a munkálatokat befejezni, és szeptember 26-án ünnepélyes keretek között a nagyközönség számára is megnyílt az európai színvonalú intézmény. A megnyitón *Benedek Dezső* építész, aki szinte városi „kormánybiztosként” felügyelt az építkezésre, így méltatta az elkészült művet: „*A régi múlt idők hatalmas alkotásai jutnak eszembe. Caracalla palotája lehetett ilyen. A jelenkor építményei*

A Gellért fürdő és szálló még üres építési területe

Fotó: Divald Károly

közül csak egyet ismerek, hozzá hasonlót: a Heliopolisi nagyszállodát Egyiptomban, Cairo közelében.”

Az átadás alkalmából ismertető füzetet osztottak ki a résztvevők között, melyet Hegedüs Ármin, az egyik tervező építész írt. Ebből idézünk: „A Ferenc József-híd felől jövet, hatalmas méretekben bontakozik ki szemünk előtt a Szent Gellért-gyógyfürdő és szálló épülethozzájárólának monumentális, arányai-ban klasszikus, de részleteiben és ornamentikájában magyaros és kissé keletiesen ható architektúrája. A nagy, öt emeletsorra osz-

tott falfelületeket már kellemes patina vonta be, amelyből a főpárkánynak és erkélyeknek hullámos köcsipkézései érdekesen válnak ki. A gyógyszállóhomlokzat karakterét, a minden nyílás elé épített erkély vagy terrasz különösen kiemeli. Az épület kétféle rendeltetését különösen a két főbejárat kiképzése hangsúlyozza. A Gellért-tér felől van a gyógyszálló főbejárata, modern, nagy szállók jellegzetes portáljával, amely fölött Gárdos Aladár érdekes reliefsorozatjai vannak kőbe faragva. A Gellérthegygel szemben, a Kelenhegyi-út felől van a fürdő főbejárója, amelybe hatalmas, gazdagon tago-

zott körívzetten át jutunk. Az ívezetet Róna Józsefnek nagyszabású, a gyógyulást jelképező szoborcsoportjai tartják.”

Az épület belső tereinek berendezését és díszítését a korszak kiváló iparművészei, szobrászai (Ligeti Miklós, Róna József, Huszár Adolf, Róth Miksa és Manó, Péter Sándor, Ney Simon, Telcs Ede) készítették. Az itt alkalmazott Zsolnay-féle építészeti kerámiadíszítés pedig minden bizonnyal e műfaj legszebb és legmonumentálisabb példája.

A Gellért hamarosan a magyar és a nemzetközi közönség kedvelt pihenő- és szórakozóhelye lett. Nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy a szálloda konyháját 1927-től Gundel Károly bérelte, kinek neve garanciát jelentett a vendéglátás minőségére.

Az Európában is kuriózumnak számító hullámedencét 1926–27-ben építették meg a fürdő korábbi parkjának területén, majd 1934-ben egy pezsgőfürdővel tovább bővült a szolgáltatások köre.

Budapest ostroma idején a fürdő épülete és berendezése súlyos károkat szenvedett. A szobák egy részét 1945-ben helyreállították, az épület fürdőszárnyát csak 1961-ben, majd a szállót 1980-ban újították fel. Az együttes teljes körű felújítása 2007-ben kezdődött és 2008 tavaszán fejeződött be.

A Gellért név napjainkban is fogalom, a magyar fürdőkultúra és vendéglátás jelképe egyben mértéke.

A kész fürdőpalota, 1920-as évek

KÉTSZÁZ ÉVE: BÉCSBŐL PESTRE

2018-ban a szárnyashajók a menetrend szerinti napokon 13:30-kor indulnak Bécsből és 19:00-kor érkeznek Budapestre, a Nemzetközi Hajóállomásra. Pontosan kétszáz évvel ezelőtt a Duna első gőzhajójának ehhez több napra volt szüksége. Mégis óriási eredmény, hogy Bernhard Antal Carolinája saját erejéből meg tudta tenni ezt az akkor mesés távolságot.

A Carolina modellje a Közlekedési Múzeum gyűjteményéből

Bernhard Antal Dráva-parton épített Carolinája 1817. május 2-án mutatkozott be Bécsben. Jó érzékkel az uralkodó, I. Ferenc feleségéről nevezte el, nagy sikert is hozott: bár nem ismerjük a megtisztelt véleményét, a bécsi Polytechnikum elismerő állásfoglalását igen.

A hajó 1818. szeptember 2-án kora délután indult el a császárvárosból. Alig három órával később Pozsonyban megállt: másnap délelőtt az érdeklődő városiak is csodájára járhattak. Délben folytatta útját Pest felé, ahová – egy újabb, komáromi megállás után – két nappal később, szeptember 5-én érkezett meg: a pesti hajóhidnál megfordult és a Margitszigetnél kötött ki.

A tiszta menetidőt tekintve a Carolina 24 óra alatt tette meg a gőz erejével az utat Bécs-től Pestig. A Helytartótanács szakértő bizottságot küldött ki, majd hamarosan hivatalos próbamenetet is szerveztek: a hajó ezúttal Pestről Komáromba indult megrakodva. Időközben, szeptember 13-án Bécsből egy másik is érkezett, a privilégiumért folyó versenyben Bernhard kihívója, *Saint Leon* Donau nevű gőzöse.

A Helytartótanács háromfős küldöttsé-

gét *Szentkirályi László*, Pest megye alispánja vezette, akit *Tomcsányi Ádám*, a pesti egyetem fizika- és matematika tanára és *Óry Dániel* a hajózási igazgatóság adjunktusa kísért. Bár az út nem sikerült olyan jól, mint a pár hónappal korábbi bécsi bemutató, így is kilenc nap alatt sikeresen megérkeztek a komáromi hajóhid alá. Október 6-án a pesti Duna-parttól elindult *Saint Leon* Dounau gőzhajója is, és gyorsabb, szerencsebébb út után, két nappal később ugyancsak megérkezett Komáromba.

Az uralkodó, I. Ferenc 1818. december 31-i rendelete végül 15 évre szóló kizárólagos jogot biztosított egyszerre mind a két vállalkozónak.

Az elfeledett zseni

Bernhardról viszonylag kevés adat maradt fenn. Véltetően 1779-ben született a poroszországi Oberrathenben, majd Ausztriában nevelkedett és élt. Magyarországra érkezéséről sem tudunk sokat. Neve először akkor bukkant fel, amikor 1811-ben a pest-budai hajóhidak kiváltására egy olyan szerkezet terveit készítette el, ami egyetlen nyílással ívelte volna át a Dunát. A következő évben már Pécssett találjuk,

ahol ekkor vették fel a városi polgárok közé, mint birtokost. Három évvel később az eszéki kincstári hid karbantartója és bérlője. Hajóját, a Duna első gőzhajóját 1816-ban, a sellyei Dráva-parton kezdte építeni.

Érdeemes az építés évét összevetni azzal, hogy *Robert Fulton* 1807-ben mutatta be a világ első ilyen járművet a Hudson folyón. Találmányát diplomáciai segítséggel egyébként Európában is értékesíteni akarta, de a bajor kormány által felkért müncheni Akadémia 1810-ben elutasította, azzal, hogy a sebes Dunán nem lesz alkalmas közlekedésre.

Néhány évvel később I. Ferenc a Habsburg Birodalom valamennyi folyóra szabadalmat helyezett kilátásba, amire ugyan alig figyeltek fel a kor feltalálói és befektetői, ám Bernhard Antal meg tudott nyerni néhány támogatót (*Bernhard und Comp.*). A *Trattner János* kiadásában 1817 januárjában megjelent Tudományos Gyűjtemény lelkendezve számolt be arról, hogy a hajó „Bécs városát fogja Magyarországgal a Duna vizén először egyesíteni. Bécsből, mihelyt az idő engedi, le fog hozzánk bocsájtkozni.”

Néhány héttel később, március 21-én bocsájtották vízre, és valóban azonnal elindultak vele a császárvárosba. A gőzhajót május 2-án mutatták be, előkelő urak és szakértők bámulták és méricskélték a furcsa szerkezetet. Sétautat is tettek. A bécsi Politechnikum igazgatója és mechanika-professzora, majd a Theresianum tanárai vizsgálták meg gépészeti berendezéseit és kazánját. Bernhard egyébként – ő maga és furcsa technikai szerkezetei egy *Verne* regénybe is beillenének – számos saját újítást épített be járművébe, például az általa 1815-ben feltalált, vezérelt lapátú vízikerekeket, amelyek most hajókerekékként hasznosultak.

A vizsgálatok során a hajót partra húzták, a kereket és a gépezetet kiserelték. A proceszusszal az egész tavasz eltelt, joggal merül fel, hogy a dunai gőzhajózásra vonatkozó kizárólagos szabadalom kiadásának szándékos halogatásával kellett szembenéznie. Míg hajójának gépeit szerelte össze, addig 1818 áprilisában meg is jelent egy hirdetés, amiben előírták, hogy október 31-ig gőzhajóval meg kell tenni a Bécs-Pozsony távolságot (vagy legalább ugyanennyi kilométert a Duna más szakaszán). Nem kizárt, hogy a bécsi udvarnál jó kapcsolatokkal rendelkező, francia származású *Saint Leon* ügyeskedése állt a háttérben, aki csak Bernhard hajójának feltűnésekor állt neki egy gőzhajó építésének Bécsben.

A Carolina végül a nyár közepén, július 21-én tudott elindulni Brigettenauból egy tizenöt kilométeres próbaútra. Egy közel kétszáz mázsányi rakománnyal megrakott úszótestet vontatott, és a kirendelt hatósági, műszaki szakértők meg-

A pest-budai Duna-part a gőzhajók kora előtt, 1790 körül

elégedését is elnyerve tette meg bemutatóit. Augusztus 9-én még nagyobb közönség előtt megismételte ezt az utat, melynek végén *Miksa* főherceg is a fedélzetre lépett egy rövid sétaút erejéig. Ki tudja, hogy miért, de Bernhard hamarosan kérvényezte, hogy a Bécs-Pozsony távolság helyett Pest és Komárom között tehesse meg az előírt távolsági próbaút. Emiatt indult el Bécsből Pestre 1818. szeptember 2-án kora délután, ahogy erről fentebb szó volt.

Pestről Óbudára

Amikor Bernhard megkapta a a jogot, egy ideig Eszék környékén végzett áruszállítást. 1819 elején Pestre érkezett, és március 13-án engedélyt kért a helyi hajózásra a Pest-Császárfürdő-Margitsziget-Óbuda útvonalra. Itt tartózkodása alatt, 1820 februárjában megismételte 1811-ben bemutatott tervét egy állandó hídra vonatkozóan. Terveiből semmi sem valósult meg, ráadásul 1820. május 9-én a hajóhíd felett, a pesti oldalon járműve is elsüllyedt, vélhetően a gép kezelőinek gondatlansága miatt. Végül a járatok 1820. július

16-án indulhattak el a pesti oldalról a Bomba-térre, onnan tovább a Császárfürdőhöz, végül Óbudán kikötve. Mindez felfelé közel két órát vett igénybe. A hajó Óbudáról visszafordult, és ugyanezen útvonalon – némileg rövidebb idő alatt – ért vissza Pestre. Ezek az utakon a hatalmas gőzgépet mozgató Carolina egyébként egy ötven utas befogadására alkalmas dereglyét vontatott. Az utasok csoportos kedvezményt is igénybe vehettek, sőt bérletes konstrukcióban is fizethettek.

A korszerű közlekedési eszközt a fővárosi tömegközlekedés első megvalósulásának tekintjük.

A járatok november 20-ig közlekedtek, de minden bizonnyal nem működtek gazdaságosan, mivel Bernhard a következő évben már nem indította el Pesten a Carolinát. Még 1821 elején elvitte a jégzajlás az eszéki hidat, akkor az átkelést biztosította a Dráva két partja között a Carolinával. Csakhogy járművét Eszéken ismeretlenek elsüllyesztették. Abban bízott, hogy eddigi kísérletein okulva újabbakat építhet, amihez megnyerte *Esz-*

terházy László rosznyói püspök támogatását is. (Időközben egyébként Saint Leon üzlete is befuccsolt.)

Hajózni muszáj...

A vízen közlekedők, szállítók amúgy nem igazán hitték a Carolinában, pontosabban talán túlságosan ijesztő konkurenciát láttak benne, és maradtak a szokásos vontatásos megoldásnál. De Bernhardot ez nem hátráltatta túlzottan: már 1821 nyarán új hajójának terveit vizsgálták a pozsonyi Akadémia tanárai. A következő évben a pesti egyetemtől is kedvező szakvéleményt kapott.

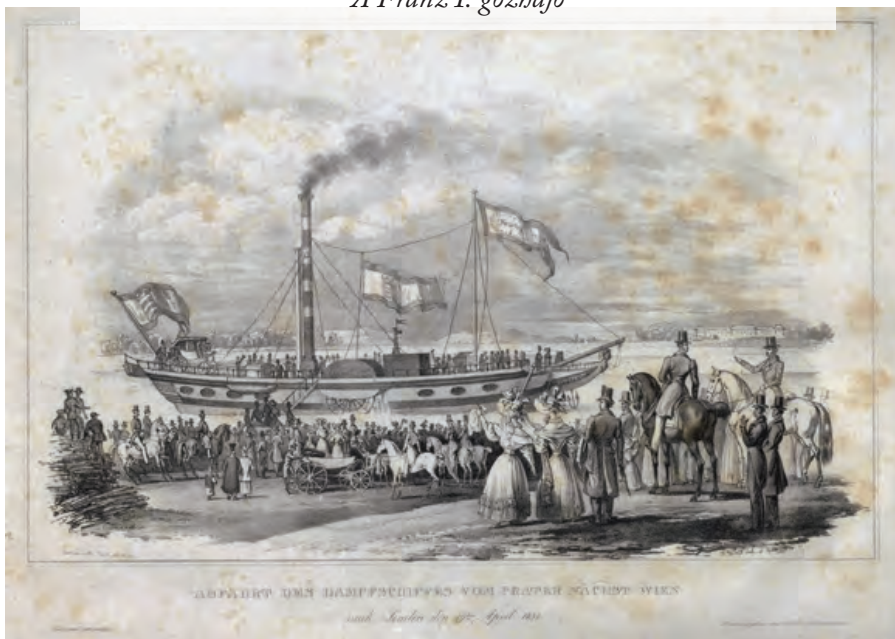
Az első hajó testét Eszéken még 1823 őszén meg is építették, a gőzgépet Pozsonyban rendelte meg, számos gépalkatrészt pedig Sziléziából hoztak. A teljes szerkezet évekig készült. Támogatói elbizonytalanodtak. A helyzet olyannyira reménytelenné vált, hogy Bernhard magyarországi útjai is megrikkultak, idején leginkább Poroszországban tölthette, szabadalmát végül 1828-ban visszavonták. Saint Leon szabadalmi engedélyt pedig a francia *Abbaducci* lovag, majd *Ludwig Schäffer* szerezte meg. Utóbbi a Donau tervezőjét, *Philippe Henri de Girardot* meg tudta nyerni egy új gőzhajó megépítésére, ami 1823. október 13-án indult el Bécsből és 16-án kötött ki a pesti rakparton.

A távolsági gőzhajóforgalom akkor vált végül rendszeressé a két város között, amikor 1829-ben – többek között *Széchenyi*, *Metternich*, számos Habsburg főherceg és egy sor arisztokrata közbenjárásával – megalakult az Első Dunagőzhajózási Társaság (Donau Dampfschiffahrtsgesellschaft, DDSG), melynek első járműve, a császár után elnevezett, Florisdorfban épített Franz I. 1830. szeptember 3-án tette meg első útját Bécsből Pestre.

A következő évtől, 1831. február elsejétől pedig már rendszeresen közlekedtek a járatok a két város között.

Képek forrása: Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum

A Franz I. gőzhajó

RECENZIO

A Prokopp

Buza Péter

Dávid Sándor, Dobor Dezső, Prokopp

László: „A PROKOPP

Budapest, 2018, Budapesti Egyetemi

Atlétikai Club, 248 o.

□ Régről barátom postán küldte el a könyvét. (Mert az övé, noha hármas társszerzőségben fogant.) A „régi tisztelettel” üdvözölt a visszafogott dedikációban. Ez is rendben van. Mondhatni szinte soha nem találkozunk, de harminc-egynéhány éve tiszteljük egymást. Én a kitűnő informátort, aki a családjáról, a városról mesélt őszinte-lelkes örömmel, réges-régi írásaim adatgyűjtései során. Ő az az ember, aki segít abban, ami neki a legfontosabb: felmenőinek emléket állítani. Ez utóbbit különösen tiszteltem dr. Prokopp László ma már gyémántdiplomás egykori főállatorvos személyiségjegyei közül. Hallatlan buzgalmát, kitarató fárado-

zását, elszánt igyekezetét, hogy azt, akit szeret, az édesapját, újra és újra a feledékeny utókor figyelmébe ajánlja.

Azt hiszem, a könyv, amellyel megajándékozott, a végleges révbe érkezés örömét jelenti a számára. Legszebb reményei megvalósulását. És azt is tudom, nem az a fontos neki, hogy a kötetet méltassa bárki is. Fontos, mert megtette, ami végre sikerült. Becsempészte a halhatatlan betű mennyországába végleg és örökre édesapja, *ifj. Prokopp Sándor* nevét és történetét. Az 1912-ben huszonöt éves szigorló jogászt, aki Stockholmban azon a nyári napon, az olimpián, megszerezte a magyar sportlövő sport első aranyérmét.

Rokon lelkek vagyunk Prokopp Laci és én. Ha jól esik is könyveimről elismerő méltatást olvasni, nekem is mindig az a legfontosabb, hogy a munka megjelent. Hogy emléket állítsak neveseknek és névteleneknek, korszakoknak és társadalomnak, embereknek és közösségeiknek – sorukkal, törtéjükkel üzenve az olvasónak arról, hogy mit gondolok a világról.

Idáig érve alighanem elakadtam. Végül is egy recenzióknak az olvasmány tartalmáról és minőségéről is illene, sőt kötelező mondani valamit. Bár méltatlan sietséggel, fél-szavakkal, mondatokkal aligha adhatóak vissza a dolgok, akár ha elnagyolva, de elvárja az olvasó. Legyen.

Szó van itt *Szemere Miklósról, Huba* vérééről, aki a 19. század végének legsikeresebb fezőrje, de felelős honatya is: az egész ifjúságot elszántan a lőállásokba vezényelné, mert a hazát előbb-utóbb meg kell védeni. Szó van annak a birtoknak a meséről, amelyet egy időben Szemere a magáénak vallott, de előtte a nála semmivel sem kevésbé izgalmas életű uraké volt: (első) *Grassalkovich Antalé, Mayerffy Xavér Ferencé*. Minden jeles

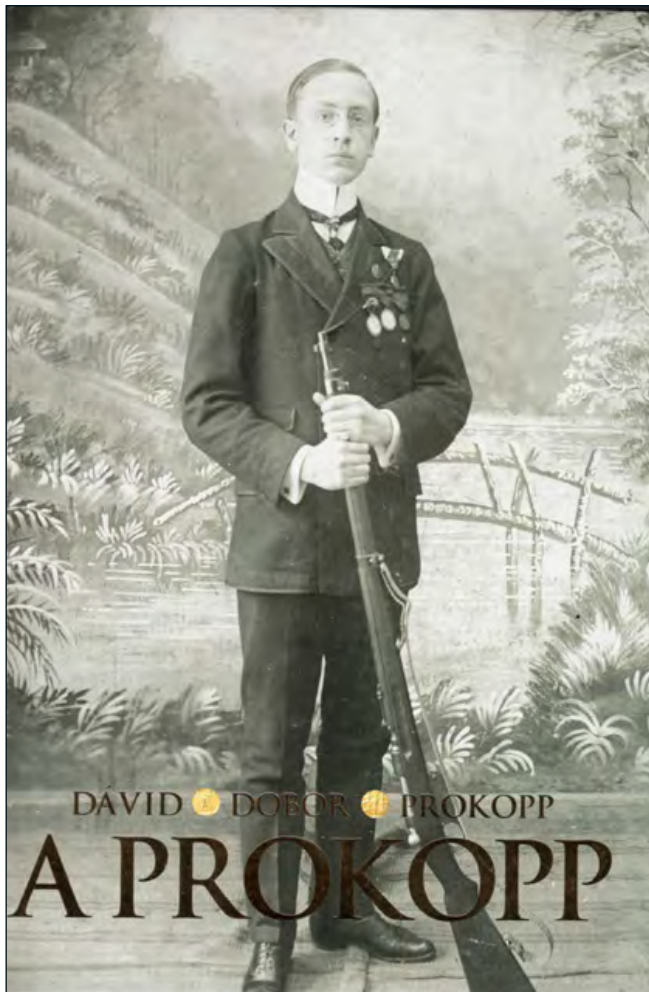
Prokopp felkutatásának eredményéről is olvashatunk, akárhol is éltek a nagyvilágban. A lövészsport és a lőfegyverek fejlődésének adatgazdag bemutatásáról, persze. Kispest és Pestszentlőrinc születéséről és ifjúkoráról. A lövőházról, ahol most a Zila cukrászda országol, egészen másféle traktával, mint hajdan Huba vére, de működése a garancia arra, hogy ez a remek épület talán végleg, ha nem is az idők végzetéig, megmarad.

*Móricz Zsigmond*ról, akinek szegény árva, öngyilkossá lett első feleségét, *Holics Jankát* bizonyos *Prokopp Sándorné Kosatkó Anna* alkalmazta kispesti leánypolgárijában mint kezdő pedagógust (magyar, földrajz, szépírást). A tanintézet tulajdonosa volt az olimpikon édesanyja. A rá emlékező fejezetben virtuális sétát is tehetünk Kispest (egykori s egyik) promenádján, a Kossuth utcában, ahol valamikor az iskola működött, és ahol a 19. századi tehetős kispestiek villái álltak. Mostanra fantáziátlan, soklakásos házak befektetői kedvéért a kerület önkormányzata a legtöbbet lebontatta. (Időnként újra s újra rádőbبنek, még mindig nem került sor a várossá avanszált városka első polgármesterének egykori otthonára ugyanitt. Sok éve áll üresen.)

Természetesen megismerkedhetünk *ifj. Prokopp Sándor* nevelő egyesületével – 1898-tól napjainkig – az egyetemisták sportklubjával, a BEAC-cal is.

Ezt mind a helyett írtam le, hogy megoszom az olvasóval a tárgyalattal kapcsolatos gondolataimat – s megteszem mégis. Mert én nem szeretem se a vadászatot, se a lövészetet. Régóta tudom: vitéznek lenni, fegyverrel bánni, Ézsau dolga. Bizony nem voltak jó testvérek Jákobbal. Erről még nagyon sok mondanivalóm volna, hogy ne szoruljak bele igazságom szűk summázatába. Mert sajnos így, felületesen megfogalmazva könnyen cáfolható.

Dávid Sándor, Dobor Dezső, Prokopp László munkája – amelyet *Kocsis L. Mihály* lektorált – színes, érdekes, gazdag tartalmú munka. Számptalan máshonnan nehezen hozzáférhető adattal. (Egy szerkesztőt alkalmazni azért talán nem ártott volna.) Ára nincs. Nem tudom, hol és mennyiért lehet a kötetet megvásárolni.

KULTAJÁNLO

Gellért 100

Kiállítás a százéves Gellért Szállóról

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum •
2018. szeptember 27. – 2019. március 3.

□ A főváros egyik legpatinásabb szállodája századik születésnapját ünnepli. Az alapokat még a béke éveiben ásták ki, de a falat már az első világháború közepette rakták. Alighogy megnyílt, birtokba vették a megszálló román csapatok, majd *Horthy* foglalta el főhadiszállásnak. A húszas évektől nagy bálók, díszvacsorák helyszíne, *Gundel Károly* keze alatt világhírű lesz a konyha, tízezreket vonz a gyógyvíz, a hullámfürdő. Az ostrom alatt német katonai bázis, a pincében szükségkórház működött. A rommá lőtt hotel újjáépítése szakaszosan, évtizedek alatt zajlott le. Ma egyszerre mutatja a magyar szecesszió legszebb arcát, az 1960–70-es évek belsőépítészetének „retro” jegyeit és a 21. századi vendéglátás minden erényét. Gellért, pincétől padlásig: fáradjanak beljebb!

Fortepan

KÖNYVJELZŐ

Csapó Katalin Ízek városa – Budapest

Holnap Kiadó • 2900 Ft

□ Ez a könyv nem egyszerűen csak szakácskönyv. A magyar kultúra egyik komoly szegmense a konyhaművészet, ami Európa-szerte híressé vált.

A kiváló recepteken túl megismerhetjük gasztronómiai kultúránk történetét – a római és honfoglalás kori hagyatéktól a reneszánsz ünnepi lakomákon keresztül napjainkig, a hamuba sült pogácsától a lacikonyháig.

Kötetünk angol és német nyelven is kapható.

Vörös István Köznapi dalok

1 Cipőbolt

A lábbelid rég nem készíti senki,
a világ másik végén gépből jön elő,
hogy dolgozni már nem kell, azt
jelenti,
de kell eladni a kereskedő.

Kell szórakoztatás, a pincér és a költő,
ki felszolgál, vagy szókat tesz eléd,
belőlük soha sem lehet elég.
A moziban a kóla a perdöntő.

A cipőboltban áll az árusító,
bámul maga elé, hallgatja a zenét,
a tegnap esti színház tölti meg fejét.
Folyton tél van, de soha sincs hó.

A cipőbolt neonfényében ázik,
itt néha visszaesünk meztélábig.

2 A biobolt

A bolt előtt már sűrű illat árad,
hogy elhiszed, itt jót tesznek veled,
papírdobozban kapsz szójatejet,
és gyógykenőcsből is van túlkinálat.

A pénztárosnő úgy negyven körül jár,
vörösre festve a rasztahaja,
lazán libben rajta a bő ruha.
Köleskolbászt keresnek épp a pultnál.

Én céklalét teszek a kosaramba,
a búzacóra vételét latolgom,
de fájni kezd a szívem értetek nagyon,
az egészséget inkább leszarom ma,

és átmegyek a szomszéd boltba, hol
villog a sonka, csöng az alkohol.

KÖNYVJELZŐ

URBS Magyar várostörténeti évkönyv XII. (2017)

Budapest Főváros Levéltára • 2500 Ft

□ Az évkönyv első része a 2015 novemberében „Városok és természeti erőforrások” című V. Magyar Várostörténeti Konferencia bányászattörténeti témájú előadásait tartalmazza, amelyeket fiatal szlovák történészek tanulmányai egészítenek ki. A Közlemények és Műhely rovatban megjelent munkák közül *Csáki Tamás* írása a Salgótarjáni úti zsidó temető rövid, négy évtizedes történetét dolgozza fel. A temető létesítésének előzményeitől az utolsó jelentős, 20. század eleji építkezésekig kíséri végig annak történetét, kitérve a temetőhasználat és síremlékállítás szabályozására, a temetőben érvényesülő térbeli hierarchiára és a temetői növényhasználat sajátosságaira is; ezen túl vázlatos tipológiai és stílustörténeti elemzést nyújt a sírkert sok tekintetben egyedi funerális architektúrájáról.

Megvásárolható Budapest Főváros Levéltára titkárságán (1139 Budapest, Teve u. 3–5.)

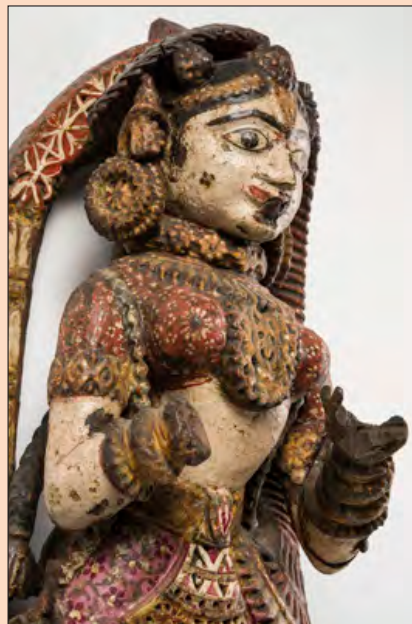
KULTAJÁNLO

ISTEN | NŐ

A Dévi-kultusz és a hagyományos női szerepek Indiában

Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum • 2019. január 6-ig

□ Az Istennőhöz kapcsolódó különböző regionális kultuszok komoly múltra tekintenek vissza az indiai szubkontinensen. Az Indus-völgyi civilizáció korától egészen a 21. századi globalizált társadalom megjelenéséig az Istennőt imádták és imádják ma is India lakói. A Hopp Múzeum legújabb kiállításának kiemelt célja, hogy a hindu Istennő különböző megjelenési formáit az általuk betöltött női szerepek szerint mutassa be. Miközben az Istennő szépségként, feleségként, anyaként és harcosként jelenik meg, a kiállítás arra a kérdésre keresi a választ, hogy ezek az idealizált női szerepek hogyan valósulnak meg a földi társadalomban. A kiállított tárgyak széles skálán mozognak a klasszikus művészet plasztikus alkotásaitól a kortárs képregényig, ezzel is kiemelve a régi és új hindu művészet állandó témáit és formavilágát.

Nőalak kísérvével, Dzsaina épületdísz, Gudzsarát, 17–18. század. Faragott, festett fa

A bemutatott tárgyak túlnyomó része a Hopp Múzeum indiai gyűjteményének anyagából került ki, ehhez csatlakoznak a kortárs képzőművész, *Abhisék Szingh* egyedi vizualitást tükröző munkái, melyek középpontjában szintén az Istennő személye áll. A jórészt először látható műtárgyak mellett QR-kódok és Augmented Reality (kiterjesztett valóság) segíti az ismeretszerzést és az adott témában való elmélyülést. A gyerekek ezúttal saját „tárlatvezetőt” is kapnak Rádhika személyében, aki a kiállításban kalauzolja őket, és mesél Indiáról és a hindu istenvilágról. A kiállítóter több pontján elhelyezett kultúrafelfedező dobozok és batyuk kézzelfogható élményt nyújtanak minden korosztálynak.

BUDAPEST

Lapszámaink az alábbi helyeken
vásárolhatók meg:

- **Kiadónkban** Summa Artium Nonprofit Kft., Bp., V., Honvéd utca 3., V. emelet 13., munkanapokon 9–16 óra között, Telefon: +36-1 318-3938
- **az Írók Könyvesboltjában** Bp., VI., Andrássy út 45.
- **a Budapest Antikváriumban** Bp., IX., Üllői út 11-13.
- **a FUGA Budapesti Építészeti Központban** Bp., V., Petőfi Sándor utca 5.
- **a budapesti Relay és Inmedio üzletekben**

KULTAJÁNLO

Anyának lenni – ko/örtörténetek

Rendhagyó kiállítás a Semmelweis emlékévé alkalmából a Természettudományi Múzeumban

Magyar Természettudományi Múzeum • 2018. november 14-ig

□ Miért volt veszélyes vállalkozás gyermeket szülni, és milyen lehetett nőnek lenni a múltban? Miben jelentett változást *Semmelweis* munkássága? A csontok, múmiák, arcrekonstrukciók és fotók segítségével különböző női sorsok elevenednek meg különböző történeti korokból a látogatók szeme előtt. Noha a korabeli társadalmi struktúrában fényvégre voltak egymástól, a kiállításban egymás mellé állítható a Habsburg Birodalom császárnője és a szegény TBC-s váci tímárné, hisz mindegyikük anyja lehetett, anyja volt. Látogatóként egy dokumentumfilm forgatókönyvébe csöppenve találkozhatunk ismert és ismeretlen asszonysorsokkal, hogy átélhessük, milyen volt a nők, anyák sorsa Semmelweis koráig. A „szereplők” egyes szám első személyben mondják el életük meghatározó momentumát. A vallomások, a megmaradt emberi maradványok – múmiák, csontvázak –, arcrekonstrukciók nyomán megelevenedő élettörténetek meghatározó és olykor szomorú sorsokat tárnak elénk. Semmelweis küzdelmes útját, rendíthetetlen szándékát a szülő nők segítségével saját szavainak felelevenítésével mutatjuk be.

SZÍNKRITIKA

Gengszterromantika a Városmajorban

Zappe László

□ A nevében szabadtérinek mondott városmajori az egyik legnagyobb színházterem a fővárosban, mintegy ezer fős nézőtere a Madáchénál valamivel több, a Vígyszínházénál nem sokkal kevesebb látogatót képes befogadni. Csak margitszigeti testvére és az Erkel lényegesen nagyobb, de ott prózát nem játszanak. Teljes felújítására éppen nemrég írtak ki pályázatot. Az eredményt érdeklődve várom. Eddigi átalakításai ugyanis mind a szabadtéri jelleg elvesztése felé mutatnak. Lefedték a színpadot, aztán a nézőteret is, amit oldalt sűrű növényzet óv a potyázóktól. Már szinte csak a szandálba szemtelenkedő sóder emlékeztet arra, hogy mégsem igazi teremben vagyunk. A műsor színvonala ennek megfelelően változatos. *Bán Teodóra* igazgató legutóbb is hangoztatta ugyan, hogy a szórakoztatásban is igényességre törekednek, ám emlékeimben élnek elképesztő ripacszkodások. De persze olyan remek vállalkozások ugyancsak, mint amikor kritikusok válogatták össze a legjobb vidéki szórakoztató előadásokat.

Most nyáron mindkét szélsőséget megtapasztalhattam. Láttam a szolnoki Janikát és a debreceni Bonnie és Clyde-ot. *Balázs Péter* szolnoki igazgatásának eredményeit egy darabig igyekeztem követni, azután kissé elteltem a gagyiparádával. A Janika esetében persze a szerző, *Békessi István* is megtette a magáét. Az egyik, amúgy mellékes, de gyakran színre ke-

rülő szereplőt, a Janika című darabjával házaló szerzőt *Fenek Jenő*nek nevezte. Elképzelhetik az ebből kibontott élcelődések csokrát. Ehhez *Molnár László* izgalommentes rendezésében, *Túry Erzsébet* semmitmondó díszletében és ruháiban a szolnoki színészek is hozzátesznek. *Kertész Marcella* a férje megtévesztésére saját nem létező fiát is eljátszó színésznőként olyan hamis, amilyen csak lehet, a valaha eleven figurákat is hozó *Gombos Judit* most igazodik hozzá. A megtévesztett férjet alakító *Barabás Botond* viszont azzal lepott meg, hogy az elegáns, ám kicsit együgyű színműírót bizonyos hitellel alakítja. Tőle nem ezt szoktam meg. Talán most – ahogy a színházi zsargon mondja – „pofán csapta a szerep”. Tökéletesen adja az ostoba bájgúnárt. *Gyöngyössi Katalin*t, akit mindig öröm volt nézni Győrben, most sem hagyta el az ízlése nagymamaként, mellette *Karczag Ferenc* elbutult nagypapája szimpla sablon. *Mészáros István* behízárt a professzionálisan cinikus színgazgató szerepébe, de semmit sem veszített karcosan eredeti karakteréből. Kár, hogy Szolnokon maradt. A Debrecenbe tartó Bonnie és Clyde (*Frank Wildborn*, *Ivan Menchell* és *Don Black* musicalje), „magyarországi ősbemutató” – hirdeti a színlap, a városmajori vendégeskedés tehát tulajdonképpen előbemutató. Az érdeklődők számára lehetővé teszi olyan produkciók látását is, amelyekért nem utaznának többszáz kilométert.

Pedig ez az előadás nagyobb áldozatot is megérne. Holott nemigen van benne több, mint profizmus. Pénz például nem lehet sok. Szinte üres színpadon, ívelten emelkedő lépcsőkön és alattuk megbúvó cellákban játszódik a legendás gengszterpáros története. *Nagy Viktória* jelmezei pedig a hétköznapiságot hirdetik. A köznapok sivár unalma, reménytelen egyformasága szinte kikényszeríti a többre vágyókból a bűnözést. *Harangi Mária* rendezése precízen működteti a műfaj gépezetét. Viszont különlegesség a hazánkban szokatlan zenei minőség. Már az is, hogy *Grünwald László* vezényletével élő zenét hallhatunk a színpadtól elől jobbra elhelyezett zenekartól, de még inkább az, hogy a főbb szereplők – a második szereposztást láthattam – kivétel nélkül remekül énekelnek. Színészet meg csak annyi, ami még nem zavarja a műfaj, a musical jellegét. Hőstenor és primadonna (*Jenővári Miklós* és *Józsa Bettina*), komikusként a tehetetlenkedő, melleleg Bonnie-ba szerelmes sheriff (*Rábaközi Gergő*), a hősök elkapását vezénylő könyörtelen detektív (*Imre Krisztián*), mind a helyén van, valamennyien hozzák azt a jellegzetes karaktervonást, amire szerepüket a szerzők kitalálták. Még a címszereplők ifjabb változatát adó gyerekek (*Bolvári Zsófi* és *Maszlag Bálint*) is nagyon szépen, erős, telt hangon énekelnek. És szuggesztíven fogja össze a produkciót a lelkész játszó *Borsi-Balog Máté*.

A margitszigeti Hétvezér platán rögzítése

MUNKAKÖNYVES FAKOPÁNCSON

Évente egyszer költ, jellegzetesen dobol és rendkívül nagy ügyességgel mozog a korhadt fákon, territóriumán belül több odút is készít, Európában biztos állományú, de hazánkban védett vöröskönyves faj, eszmei értéke a városlakó számára: megfizethetetlen. Felületes olvasóink azt gondolhatnák, a nagy fakopáncsról (Dendrocopos major) szól a fenti jellemzés. Tévednek. Bár a Faápolók Egyesületének választott címerállata a harkály, ezeknél a jómadaragnál sokkal ritkábban megfigyelhető, szakmájukban rendkívül elhivatott egyedekről mesél ez az írás: a FŐKERT Faápolási Alközpontjában dolgozó csodabogarakról, akik Budapest fáit dédelgetik.

Nem sok városi fa éli túl az ifjúkorát (azaz az első száz évét) de amelyek igen, azok között jócskán akadnak olyan kultúrtörténeti ritkaságok, amelyeknek életben tartása nem kevés szakértelmet igényel a betondzsungelben. Ebben a vadonban a lehető legfélelmetesebb ragadozó leselkedik rájuk: maga az ember. Szakértelemben pedig FŐKERT Keresztúri úti részlegén nincs hiány. Minden másból néha igen, de ez csak egészen limitált módon zavarja azt, aki élet-hosszig elköteleződött e szép hivatás mellett. Egyikük, Szaller Vilmos, valóságos élő legenda. A budapesti „harkálykommandó” vezére azt állítja: a FŐKERT faápoló gárdája világszínvonalú munkát végez a nehéz (jogi, anyagi, bürokratikus) körülmények és a közvélemény által közvetített nem túl magas megbecsültség ellenére is. „95 százalék küzdelem, 5 százalék igazán élvezetes szakmai munka, de ezért az 5 százalékért érdemes, mert ez más pozícióból nem menthető” – röviden így értékeli csapata működését. Nem kis szerepet játszik a színvonal megőrzésében, hogy a favizsgáló műszerek

magyar feltalálójával, dr. Divós Ferencsel remek a szakmai kapcsolat: a csoport rendszeresen kapja meg tesztelésre a legkorszerűbb analitikai műszereket, így hamarabb használhatja

őket, mint hogy a termék a nemzetközi piacon bevezetésre kerülne. Nem véletlen, hogy a világon a legtöbb fakoppos vizsgálatot a FŐKERT faápoló csoportja végezte eddig el.

Famentők a köröndi platán odvában

Milliók egyért

Egy idős fa megmentése Budapesten több millió forintos tétel (eszmei értékéhez képest ez még így is elhanyagolható összeg), s gyakran a mentés előkészítési munkái is tetemes összegeket emésztenek fel. S akkor még a műszeres vizsgálatok, az odútisztítás, burkolatbontás, sebkezelés, gallyazás, kipányvázás, élőmunkaigény, anyagszállítás költségeiről szót sem ejtettünk. Éppen ezért a FŐKERT költségvetésébe évente csak néhány kiemelt értéket képviselő egyed ápolása fér bele. Természetesen azonban nem csak ez ad munkát a csoportnak: Budapest FŐKERT kezelésébe és üzemeltetésébe tartozó zöldfelületeinek 700 ezres egyedszámot közelítő élő elemeinek ápolásáért is ők a felelősök. A leggyakrabban gallyazási munkákhoz, közlekedési úrszelvény kialakításához, közmű és közútfejlesztési munkáknál szakfelügyelet ellátásra hívják őket, de hozzájuk tartozik a viharkárok okozta sebek elhárítása is. 38-an vannak, közülük öten minősített favizsgálói oklevéllel dolgoznak. Nagyon kevés, mondhatnánk. Egy német középváros nagyobb apparátussal bír. Ám ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy az egész országban 35 ember minősített favizsgáló. Ehhez képest megdöbbenő Szaller Vilmos határozott kijelentése: Magyarország, ha nem is tud róla, faápoló nagyhatalom. Mert igen sok magasan képzett, gyakorlattal is rendelkező szakemberünk van. Apróbb szépséghiba, hogy ők többnyire külföldön (Ausztriában, Németországban, Angliában, az USA-ban) dol-

goznak vagy alapítanak erre szakosodott sikeres vállalatokat.

Nos, ezek a kivándorolt szakemberek időt és pénzt nem kímélve kezüket-lábukat összetörve rohannak haza, ha meghirdetik a faápoló-famászó verseny hazai országos bajnokságát. Nem pusztán azért, mert magyar állampolgárként itt lehet kvalifikációt szerezni az Európa-bajnokságra vagy a Világbajnokságra. A versenyzők egymástól új technikákat tanulni, fejlődni szeretnének, megosztani egymással ennek a gyorsan fejlődő, formálódó új szakmának a legújabb gyakorlati tapasztalatait, ami könyvekből nem elsajátítható. Zárt, összetartó, baráti közösség az övék.

A COBRA és a Hétvezér

A városi faápolás fiatal szakma (maguk a városi zöldfelületek szerte a világon is csak a 19. század elejétől jöttek divatba). Művelői *John Davey*-t tartják szülőatyjuknak, aki 1901-ben publikálta a *The Tree Doctor* című művét, ez számos nemzetközi szabvány alapját is képezte. Az általa 1880-ban Ohio államban alapított *Davey Tree Expert Company* hétezer alkalmazottal ma az észak-amerikai kontinens legmeghatározóbb cégének számít.

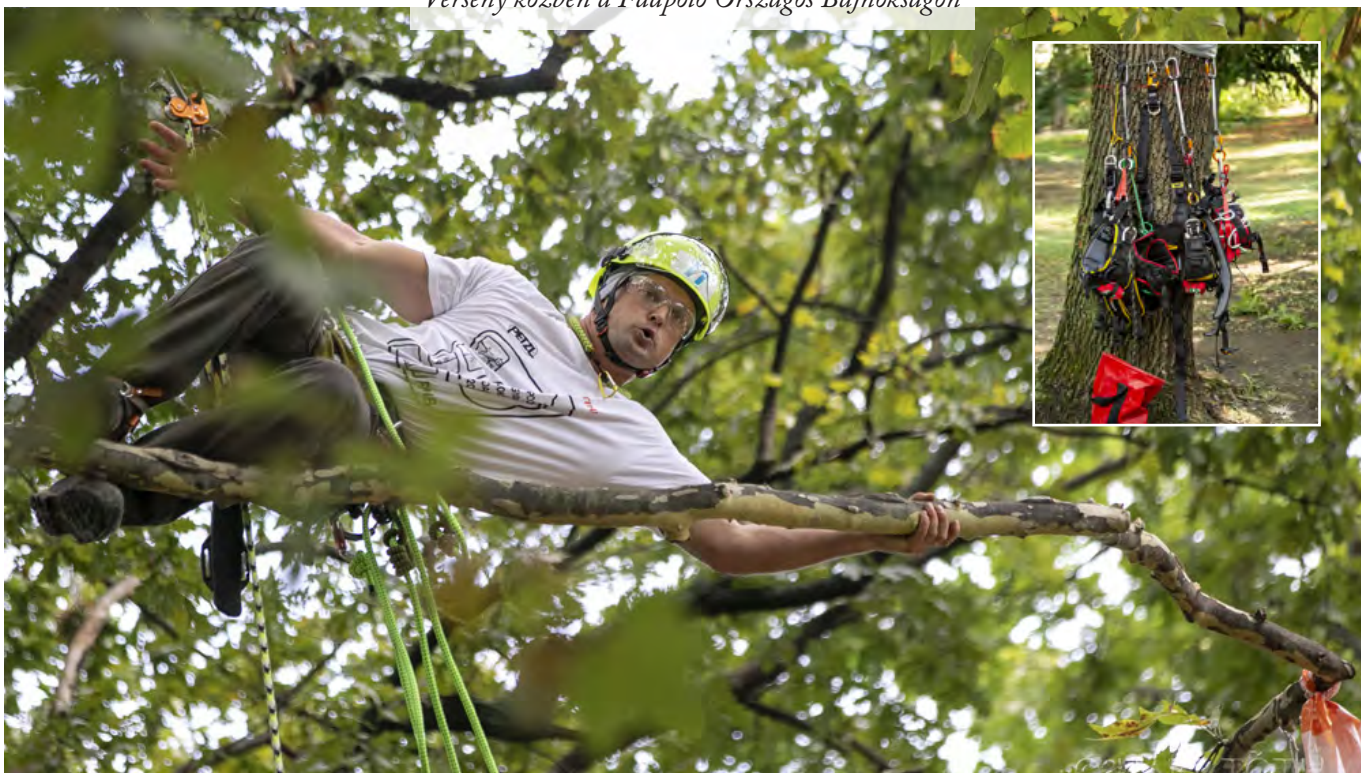
A szakma fejlődésének az újabb lökést *dr. Alex L. Shigo* biológus és növénypatológus munkássága jelentette. Valamint egy második világháború utáni szerencsés körülmény: a láncfűrész-bőség. A béke beköszöntével az amerikai hadsereg rengeteg ilyen szerszámtól igyekezett megszabadulni, amelyeket

végül jórészt az amerikai erdészeti szolgálatok rendelkezésére bocsátott. *Shigo* kísérletező kedvében a láncfűrészek segítségével tízezer különféle sebet ejtett különféle fákon, majd tudományos alaposan dolgozta fel gyógyulásukat. Ebből született meg a CODIT, a faápolók bibliája. Sokáig ez a rendszer határozta meg a faápolók működését, de a szakmafejlődés mára kezd kettéválni egy amerikai és egy európai iskolára: az amerikai kontinensen továbbra is dominánsan képviselteti magát a *Shigo*-vonal, míg az európai faápolásban egyre nagyobb szerepet tölt be a német rendszerű, sebzés nélküli vagy minimális beavatkozással történő statikai megoldások alkalmazása, aminek része az úgynevezett *COBRA* kötél használata.

Rugalmas műanyagszálakból álló sodrott kötélzet, amivel vastag ágakat lehet egymáshoz rögzíteni oly módon, hogy az nem jár a fa törzsének sérülésével.

Első nagyobb hazai közterületi bevetésére a Margitszigeten került sor, az úgynevezett *Hétvezér* fánál, amely a *Palatinus strand* főbejáratával szemközt áll. A platán tönkje valószínűleg még *József nádor* korabeli, talán maga a nádor ültette, ám az első világháborúban tisztázatlan körülmények között tönkjéig elpusztult. A tönkből azonban hat sarjhajtáson keresztül megújult, az egyik hajtás korai elágazásával pedig egy hét vezérágat formázó különleges formájú egyed fejlődött ki. Ezek a vezérágak napjainkra olyan hatalmasak lettek, hogy az a korona szétesésével fenyegetett.

Verseny közben a Faápoló Országos Bajnokságon

Az akácmatuszálem új támasztéka a Széchenyi téren

A FŐKERT úgynevezett csillaggyűrűs kötéssel, roncsolás nélkül teremtette meg a statikai egyensúlyt, s ebben a COBRA kapott főszerepet. A kötélet egyetlen hátránya, hogy a magas UV sugárzás idővel csökkenti a szakítószilárdságát, így nyolcévente cserélni kell.

2016-ban a Kodály köröndnél található platánmatuszálem megmentésébe kezdtek bele a FŐKERT-nél. A Sugárút (a mai Andrássy út) legelső, 1883-as telepítésének (egyben a budapesti platánkorszak éveinek) utolsó relikuma. Olyannyira rossz egészségi állapotba került, hogy csak egy nagybeavatkozás tudta megmenteni. A 2016-ban megtörtént famentő művelet során aprólékosan kitisztították 2,5 köbméter korhadékot az odúból, gyökereit lehetőség szerint megszabadították a körbenőtt burkolatoktól, könnyítettek a koronáján, hogy a meggyengült törzs elbírája az óriási súlyt, dréneztek, sebkezeltek, az odúkat pedig ellátták rágcsálók elleni hálós védelemmel. Az igazán szép famentést árnyalja az a tény, hogy a közút felőli oldalán található töredezett aszfaltburkolat elbontására nem kaptak engedélyt a BKK-tól: ezt Szaller Vilmos elmondása szerint az esetek többségében szinte lehetet-

len megszerezni. A FŐKERT kizárólag a kezelésébe tartozó zöldfelületekhez és az azokon létesített burkolatokhoz nyúlhat hozzá. Pedig sok esetben a fahely környezetének összehangolt átértelmezése nélkül a fáknek nem lesznek sokkal jobbak az életkörülményei.

Van azért arra is jó példa, hogy a burkolatfelszedés is megtörténik. A Kodály körönd platánjának például létezik egy „testvére” is, ami nem közterületen áll, hanem a FŐKÉTŰSZ udvarán, az Eötvös utca 27 szám alatt. A faápolóknak vele is volt már dolguk, belsejéből eredeti keramitburkolatot is kibányásztak, amit az évtizedek során maga alá gyűrűt, feltört és túlnőtt. De találtak már fagyökerek által benőtt törökkori ágyúgolyót a vároldalban, ahogyan világháborús repeszek, töltények is rendre előkerülnek, mélyen benöve. Egész kis helytörténeti kiállítás Szaller Vilmos irodája.

Vénségek bajnokai

Víszonylag szem előtt lévő példája a mentésnek a város szívében, a Lánchíd pesti hídfőjénél, a Széchenyi téren álló idős akác, amelynek kora bizonytalan. A városi legendák szerint az első pesti Duna korzó fasorának megmaradt

példánya, ám ezt a feltételezést korabeli fotókkal (Ferenc József kardvágásának felvételeivel) némelyek cáfolták. Minden esetre kétségtelenül matuzsálemnek számít a Belvárosban. Két világháborút és az 56-os polgárháborús körülményeket is átvészelte, napjaink motorizációs terheléséről nem is beszélve. Törzse 1970 körül kezdett vészesen megdőlni. Azóta a FŐKERT többször dúcolta alá, a dúc kimozdulásával nemrégiben újabb alátámasztás megtervezésére és kivitelezésre volt szükség. A sikeres beavatkozásnak köszönhetően tovább élhet.

A faápolók vezetője lelkesen meséli a Margit-híd budai hídfőtől északra található nagy tölgyfa történetét. Rosszul indult: a fonódó villamos tervezői villamosmegállót, kandelábert, közműveket terveztek a közvetlen közelébe. Két hónap szívós egyeztetési munkájával sikerült erről az ötletéről lebeszélni őket, amit azonnali famentés követett. A hosszanti irányban elhasadt törzs belsejéből kitermelték a szétrepesztett egykori betonos odúkiöntést, korhadékot, azt csavarokkal fogták össze, sebkezeltek. A területen ma már egy jól menő étterem üzemel, aminek az éke lett ez az idős, terebélyes fa. Az étterem üzemeltetője kifejezetten kereste az egyeztetés lehetőségét, közösen határozták meg, hogy milyen burkolat, mennyire közelítheti meg a gyökérzetet, mit kell tenni annak érdekében, hogy az ne vízzáró legyen. Így is lehet tehát, és Szaller szerint lassan érzékelhető a szemléletváltozás a közút- és közműtervezők körében is.

Kétségtelen, a faápolók küzdelme igencsak hasonlít a városi idős fákéra: lassan, de szívósan török fel maguk körül a betont, miközben egyre mélyebbre hatolnak a köves talajban, és megtermékenyítik azt. Idén negyedik alkalommal rendezték meg a Faápoló Országos Bajnokságot augusztus 24 és 26 között. Második alkalommal adott otthont Budapest a versenynek, amire nemzetközi résztvevőket is vártak, a FŐKERT presztízkérdésnek tekinti, hogy a fővárosi cég részt vállaljon a rendezésben. Tavaly a Népliget volt a helyszín, idén pedig a Városmajor: Buda első parkfelülete adott otthont a bajnokságnak, ahol macskaügyességgel másztak fára az alpin technikákban is jártos szakemberek. Ők a jövő, mondja róluk nem kevés szeretettel Szaller Vilmos, aki szerény ember. „Csak a munkámat végzem, és nem tudnám ezt tenni a kollégáim támogatása, segítsége és hozzáértése nélkül” – mondja. Hogy ezt komolyan is gondolja, az abból is látszik, hogy kifejezetten szívügyének tekinti a szakmai fogások továbbadását és fiatalok folyamatos képzését, bevonását.

Úgy legyen. Budapestnek nagy szüksége van a famentők új nemzedékeire.

Képek forrása: FŐKERT Faápolási Alközpont

STOP. SHOP

Műhelyek és boltok világa a római kori Aquincumban

2018. május 4.–október 31.

Aquincumi Múzeum
1031 Budapest, Szentendrei út 135.
www.aquincum.hu

